

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava

Anneli Jukk

„Peab vaatama nagu nende maailmavaate kaudu“ - laste käsitusi

lastekaitsetööst

Magistritöö

Juhendaja: Merle Linno MSW

Tartu 2017

ABSTRACT

The purpose of this master's thesis was to present children's opinions and experiences with child support services, since the child is the most important party in child support services. The focus was on how the children describe child support services, what do they say about it and what are their expectations towards child support services and its' workers.

Qualitative research method was used in the research. The materials have been collected through individual and focus group interviews. The study was conducted in March and April 2017. 14 children took part in the research, of which 9 have had previous contact with child support services.

The first part of the study describes the proper handling and treating of a child in theory and practise, the rights of a child and child support service work. The second part gives a review of the methods used in the study and the third part presents the results alongside with a discussion.

Although children think that child support services are very important, many hesitate to contact a support service worker, when in need. The most common reason for not contacting was a fear of family or parents getting angry about it.

Some controversial descriptions emerged from the childrens' descriptions of a child support service worker. The child support service worker was described as the spokesperson of children, a guide and a protector from „bad“ parents. The worker was also described as an inspector, separating the children from the family, showing the negative image of child support service, reflected by the kids.

All children who took part in the research stated that the child's active participation in the support service is very important. The term active participation meant listening to the child, informing them and giving sufficient freedom to choose when discussing about topics related to them. Furthermore, the importance of the discussion between children and the support workers without the presence of parents was also brought up. The children expressed a clear necessity to be active participants when making decisions related to them.

The children expect the workers not to be too oppressive, not to overreact and make quick judgemental decisions. Children also value the privacy between them and the workers. Moreover, the children like when the child support service worker is a young and joyful person. The most important principle in child support work brought up by the children was that the workers have to consider that children aren't as developed and smart yet, meaning that a child support service worker should „perceive the world from child's perspective“, when analyzing a situation. This illustrates the fact that children are competent enough and know that child support service can only work at its full potential when the child is an active participant in the topics and has a service worker with them who is suitable and socially competent.

Keywords: child support service, child's perspective, children's rights, participation, childhood

SISUKORD

ABSTRACT.....	2
SISSEJUHATUS	6
I LAPSE KÄSITLEMINE TEOORIAS JA PRAKTIKAS	7
1.1 Traditsiooniline vaade lapsele ja lapsepõlvele.....	7
1.2 Uus lapsepõlvesotsioloogiline lähenemine	8
1.3 Ülevaade lapse õiguste käsitlemisest	10
1.3.1 Lapse osalemine otsustusprotsessides	12
1.4 Miks peab lapsi kaitsma?	15
1.5 Lastekaitsetöö.....	17
1.5 Lastekaitse kui sotsiaalne kontroll	19
1.6 Lapsed lastekaitsetööst teistes riikides läbiviidud uurimuste alusel	20
1.7 Uurimuse taust	21
1.7.1 Lastekaitsetöö korralduse põhimõtted – Eesti kontekst	21
1.7.2 Lastekaitsetöö Eestis	23
PROBLEEMISEADE.....	26
II METOODIKA.....	27
2.1 Lapse perspektiivi uurimine.....	27
2.2 Andmekogumismeetod ja protseduur	28
2.3 Uurimuses osalejad	29
2.4 Uurimuse käik	29
2.5 Uurimuse eetilised probleemid ja lahendused.....	31
2.6 Uuriija refleksiivsus	32
III TULEMUSED JA ARUTELU	34
3.1 Lapsed räägivad laste õigustest, kohustustest ja vastutusest.....	34
3.2 Kes on lastekaitsetöötaja?	37
3.3 Lastekaitsetöötaja poole pöördumine.....	39
3.4 Kaitse “halbade” vanemate eest	43
3.5 Kodukülastus kui kontroll	45
3.5.1 Etteteatamata kodukülastused	47
3.6 Lapse perest eraldaja	50
3.7 Lapse eestkõneleja ja suunaja	52

3.8 Lapse kuulaja	55
3.9 Lapse arvamusega arvestamine	59
3.10 “Hea” lastekaitsetöötaja	61
3.11 Positiivne eeskuju.....	65
3.12 Lastekaitsetöötaja võiks olla noor	66
IV KOKKUVÕTE	68
KASUTATUD ALLIKAD	70

SISSEJUHATUS

Lastele turvalise ja arengut soodustava kasvukeskkonna loomisel on peamine vastutus ennekõike lapsevanemal. Lapsevanem peab tagama lapse igakülgse arengu ja heaolu. Uue lapsepõlvekäsitlemise kontekstis ning teisalt ka lastele kohandatud õigusruumis ei ole õige vaadata last kui perekonna või täiskasvanu omandit. Viimastel aastakümnetel on püütud lapse positsiooni ühiskondlikes protsessides uue nurga alt lahti mõtestada. Kui 20. sajandi keskpaigani suhtuti lapsesse kui perekonna omandisse, kelle õigused defineeriti samuti perekonnast lähtuvalt, siis uue lapsepõlvekäsitlemise kohaselt nähakse last kui subjekti, iseseisvat indiviidi oma vajaduste ning õigustega. Ühiskonnas toimunud muutused peegelduvad ka lastekaitsetöös.

Võib öelda, et uue lastekaitseaduse vastuvõtmisega Eestis on juhitud lastekaitsetöötajate tähelepanu muutunud lapse positsioonile ühiskonnas. Seaduses on täpsustatud, kuidas tagada lapse aktiivne osalemine kõigis last puudutavates küsimustes ning rõhutatakse, et oluline on lapse enda hääl - lapse perspektiiv, sest ainult nii on täiskasvanul võimalik mõista lapse enda kogemusi, soove ning vajadusi.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on esitada laste arvamusi ning kogemusi seoses lastekaitsetöoga, sest laps on lastekaitsetöö kõige olulisem koostööpartner. Täpsemalt keskendun küsimustele, kuidas kirjeldavad lapsed lastekaitsetööd, mida nad räägivad seoses oma kogemusega lastekaitsetööst ning millised on laste ootused lastekaitsetööle ja lastekaitsetöötajale.

Uurimuse läbiviimiseks kasutasin kvalitatiivset uurimismeetodit. Empiirilise ainestiku kogusin individuaalintervjuude ja fookusgrupi intervjuude käigus. Uurimuse viisin läbi 2017. aasta märtsis ja aprillis. Kokku osales uurimuses 14 last, kellest teadaolevalt on lastekaitsetöoga kokkupuude üheksal lapsel.

Töö esimeses osas kirjutan lapse käsitlemisest teoorias ja praktikas, sealhulgas laste õigustest ning lastekaitsetööst. Teises osas kirjeldan uurimuse läbiviimisel kasutatud metoodikat ning kolmandas osas on esitatud tulemused koos aruteluga. Töö lõpeb kokkuvõttega.

I LAPSE KÄSITLEMINE TEOORIAS JA PRAKTIKAS

Norozi ja Moen (2016) kirjutavad, et igäüks meist “teab” kes on laps, kuna me kõik oleme kord olnud lapsed ja kogenud lapsepõlve. Nad märgivad, et lapsepõlv ei ole abstraktne idee, vaid kõige lihtsamalt öeldes on see inimelu varajane faas, mis esineb kõigis kultuurides ja ühiskondades. Ometigi on sõnale “laps” ja “lapsepõlv” omistatud ajalooliselt väga erinevad tähendusi ja tõlgendusi, mis on kombinatsioon ajaloost, antropoloogiast, sotsioloogiast ja arengupsühholoogiast (Aruldoss, 2011). Erinevad lähenemised on nii otseselt kui ka kaudselt mõjutanud käsitlust lastest, laste õigustest ja positsiooni määratlemisest ühiskonnas ning kujundanud lastekaitsetöö valdkonda.

1.1 Traditsiooniline vaade lapsele ja lapsepõlvele

Traditsioonilises lapsepõlvekäitluses olid domineerivaks peamiselt psühholoogilised, pedagoogilised ja deterministlikud käsitlused lapsest, mis vaatlesid last arenguperspektiivist lähtuvalt ja rõhutasid eelkõige sotsialiseerumise osatähtsust lapse arengus. Nende käsituste kohaselt on lapsepõlv ettevalmistav perioodi täiskasvanueale, kus lapsed läbivad selgelt piiritletud ja universaalsed arenguetapid, liikudes lineaarselt väiksemate teadmiste ja kompetentsiga suuremate teadmiste ja kompetentsi poole (James jt 1998). Traditsioonilise lähenemise kohaselt on lapsepõlv tulevikku suunatud ja ettepoole vaatav ning selles vaadeldakse last kui tulevast täiskasvanut (Qvortrup, 1993). Mitmed autorid olid seisukohal, et alles arenedes ja kasvades saab lapsest küps inimolend, kes on vastutustundlik, oskuslik ja kompetentne (Qvortrup, 1991). Teisisõnu nähti lapsi kui mittetäielikke olendeid (ingl k *incomplete beings*), kes on tuleviku täiskasvanud, mitte ühiskonna sotsiaalsed toimijad (ingl k *social actors*) (James and Prout, 1990). Seetõttu suhtusid täiskasvanud harva lastesse kui indiviididesse, kellel on oma isiklik elu, vajadused ja soovid (Corsaro 1997). Qvortrup (1994: 4) on tabavalt öelnud vahetegemise kohta laste ja täiskasvanute vahel, märkides, et traditsiooniliselt on täiskasvanuid kujutatud kui inimeseks kujunenud olendeid (ingl k *human beings*) ja lapsi kui inimeseks alles kujunevaid olendeid (ingl k *human becomings*). Selles kontekstis on inimeseks kujunenud olendeid kirjeldatud stabiilsete, kompetentsete, enesekontrolli omavate isikutena, kes on oma elus sõltumatud ning lapsi kui muutlikke, enesevalitsust ja -kontrolli mitteomavatena, kes on mittetäielikud ja sõltuvad (Lee 2001).

Lapse seisundit ühiskonnas kirjeldati erinevate sotsioloogiliste mudelite kaudu (vt Corsaro 1997). Konstruktivistlik mudel tõi Corsaro sõnul murrangu deterministlikku käsitluse, ehkki konstruktivismi varased suunad olid paljuski mõjutatud arengupsühholoogia teooriast ja biheiviorismist, mis nägi lapse arengut unilateraalsena, mida suunas autoritaarse lapsevanema kasvatus-karistuse mehhanism. Corsaro arvates on konstruktivistlikud (constructivist) teooriad olnud oluliseks murdepunktiks seetõttu, et last hakati nägema loova intellektina, kes tõlgendab ja organiseerib teda ümbritsevat informatsiooni, toimetades oma maailmas täiskasvanutest kvalitatiivselt täiesti erinevalt. Teisalt möönab Corsaro sotsiaalsete mudelite liigset lihtsustatust ning vaadete piiratust, kuna neis keskendutakse isoleeritult vaid lapse arengule ja sotsialiseerumise otsatähtsusele, jättes tähelepanuta sotsiaalsete struktuuride keerukuse, lapse interpersonaalsed suhted ja kollektiivse tegutsemise ühiskonnas. Traditsioonilises käsitluses nähti lapsi ühiskonna passiivse liikmena ning neile anti harva võimalus enda eest rääkida (Corsaro, 1997). Usuti, et laps oma kogematuses võib olla ohuks kogu ühiskonnale, mistõttu peeti oluliseks eelkõige lapse vanemlikku kontrollimist ja õpetamist, et ta oleks võimeline aktsepteerima ja järgima sotsiaalseid norme ning lõpuks internaliseeruks sotsiaalsesse süsteemi (Parsons & Bales, 1995).

1.2 Uus lapsepõlvesotsioloogiline lähenemine

20. sajandi lõpus kerkis esile uus lapsepõlvesotsioloogiline käsitlus lapsest ja lapsepõlvest. Murrangu lapsepõlvekäsitluse on toonud teoreetilised ja metodoloogilised arengud sotsiaalteadustes kui ka sotsiopoliitilise konteksti muutumine (James and Prout, 1990).

Olulise eeltingimusena uuele lapsepõlvesotsioloogilisele lähenemisele võib nimetada antropoloogilisi ja etnograafilisi uurimusi laste hulgas (Christensen ja Prout, 2005). Etnograafilist uurimust peeti metodoloogiliselt efektiivsemaks uurimise võimaluseks, sest võimaldas nõ lapse häält otseselt kuulda ning vaadelda last loomas omaenda kultuuri. Etnograafilised ja kvalitatiivsed uurimused vaatlevad last aktiivselt osalemas kultuurilise teadmise interpreteerimises ja reprodutseerimises, keskendudes laste elule käesoleval ajahetkel (Christensen ja Prout, 2005).

Uue lapsepõlvesotsioloogia eeltingimusena võib nimetada vähemusgruppide uurimist 20. sajandil, mil hakati tähelepanu pöörama neile ühiskonnaliikmetele, kelle hääl oli kuuldamatu (naised, lapsed). Sealhulgas räägiti ka lastest kui poliitilise võimuta vähemusgrupist, kelle huvid on esindatud teise sotsiaalse grupi ehk täiskasvanute kaudu (James, Jenks ja Prout, 1998). Viidati ebavõrdsusele lapse ning täiskasvanu vahel, kus lapsed erinevad domineerivast ehk täiskasvanute grupist, mistõttu vajavad nad erilist kohtlemist ning kaitset rõhumise ja diskrimineerimise eest (Sandin, 2014). Laste vajaduste asemel hakati rääkima enam ka laste õigustest (lapse õiguste käsitlest vt pt 1.3) ning püüti mõista lapse enda vaatepunkti (Kehily, 2004)

Uus lähenemine lapsele ja lapsepõlvele on seotud ka sotsiaalkonstruksionismi arenguga sotsiaalteadustes (James jt, 1998). Selle lähenemise kohaselt on kõik sotsiaalsed nähtused ja teaduslikud teadmised sotsiaalsed konstruktsioonid, mitte aga bioloogiliselt kaasa saadud või kindlad sotsiaalsed faktid (Corsaro, 1997). Ka lapsepõlv on selle lähenemise kohaselt sotsiaalne konstruktsioon, mille konstrueerimises osalevad nii lapsed kui ka täiskasvanud samaaegselt, olles mõjutatud sotsiaalse, kultuurilise ja ajaloo kontekstist lapsepõlvele (James ja Prout, 1990). Lapsepõlve konstrueerimisel on oluline rõhk ka erinevatel olukordadel ja asjaoludel, kus lapsepõlve kogetakse (Norozi ja Moen, 2016). Lisaks vormivad ja defineerivad lapsepõlve erinevad diskursused, mille abil luuakse teadmisi laste kohta (Kjørholt, 2004 viidatud Franck jt, 2015 kaudu). Lapsepõlvest hakati rääkima kui fenomenist, mis on kokkuleppeline ja vaieldav ning seotud sellega, kuidas kultuuri ja selle nähtusi tõlgendatakse ja milliseid tähendusi neile omistatakse (näiteks kuidas mõistetakse väljendit lapse ebaküpsus) (James ja Prout, 1990).

Uue lapsepõlvesotsioloogilise lähenemisega seati kahtluse alla arengupsühholoogia peamine idee, mille kohaselt lapse areng ja kasvamine on “loomulik” (inkl k *natural*) ja “universaalne” (ingl k *universal*) (Aruldoss, 2011). Vastupidiselt traditsioonilisele käsitlesele, kus last on kujutatud passiivse liikmena, kirjeldatakse uues lapsepõlvesotsioloogilise käsitleuses last aktiivse toimijana (ingl k *active agent*) (Qvortrup, 1991) ja agara õppijana, kes mitte ainult ei internaliseeri ühiskonna norme, vaid koostöös täiskasvanutega kehtestab sotsiaalseid norme ja väärtusi (Corsaro, 1997). Nii nagu täiskasvanud, nii on ka lapsed oma lapsepõlves aktiivsed tegutsejad kõigis organiseeritud tegevustes (näiteks majanduslik tootmine ja tarbimine, poliitilised otsused

ja muutused, mis mõjutavad näiteks perekondi) ning nad mõlemad mõjutavad ja on mõjutatud peamistest ühiskondlikest sündmustest ja arengutest (Qvortrup, 1991). Lisaks on Corsaro (1997) kohaselt lapsed loominguiliselt kohanduvad, sest nad arenevad ka oma kultuuri liikmetena, võttes samal ajal üle informatsiooni täiskasvanutelt, et luua oma unikaalset kultuuri (Corsaro 1997). See unikaalne lastekultuur on Corsaro sõnul interpreteeriva reproduktsiooni tulemus, mis on loodud lähtuvalt täiskasvanutelt saadud kogemustest ja teadmistest.

Qvortrup (1991) on lapsepõlvest rääkides välja toonud struktuuraalse perspektiivi. Ta ütleb, et lapsepõlv on nii periood, milles lapsed elavad enda elu kui ka püsiv struktuurikategooria või osa ühiskonnast, nagu sotsiaalne klass. Ta ütleb, et lapsepõlv ei kao kunagi, isegi kui selle liikmed pidevalt vahetuvad - vaid selle olemus muutub ja varieerub ajaloos, millega koos muutub ka lapsepõlve konstrueerimine. Kusjuures lapsepõlve ja ühiskonda konstrueerivad ka lapsed ise. Seega on iga lapse lapsepõlv erinev ja pole käsitletav pelgalt üleminekufaasina täiskasvanuikka, vaid selle tähendus on vahetult seotud eluoludest, mis seda seletavad (Qvortrup, 1991). Seetõttu, ei saa enam rääkida lapsepõlvest kui universaalsest nähtusest, vaid erinevatest lapsepõlvedest (James and Prout, 1990).

Uus lapsepõlvesotsioloogiline arusaam on loonud lapsest kompetentsema kujundi. Last nähakse oma elu eksperdina, kes teab kõige paremini oma soove ning vajadusi. Aktiivse tegutsejana on lapsel oma kogemused ja arvamused mida ta oskab ise kõige paremini väljendada. Ta on ise võimeline tegema valikuid, otsuseid ning võimeline vastutama. Tänapäeval esineb kompetentse lapse diskursus nii poliitilistes printsiipides ja praktikates, kodudes, koolides ja lastega tegelevates asutustes (Brembeck jt, 2004). Sellest on saanud standard rääkimaks laste "normaalsetest" võimetest (Franck jt, 2015). Tänapäeval ei vaidle enam keegi vastu, et laps on täieõiguslik ning võrdväärne *olev* inimene (ingl k *human being*), kelle heaolu on oluline siin ja praegu.

1.3 Ülevaade lapse õiguste käsitlemisest

Kultuurajalooliselt on last ja perekonda vaadeldud kui kokkukuuluvat üksust, kuid viimastel aastakümnetel on laste staatus paljudes Euroopa riikides muutunud tänu kasvanud teadlikkusele laste õigustest ning laste eludest (Picot, 2014). 1989. aastal võeti

vastu ÜRO lapse õiguste konventsioon, millega tunnustati last võrdväärse ühiskonna liikmena ning sotsiaalselt aktiivse tegutsejana, kuid eelkõige õiguste subjektina, kellel on täiskasvanust erinevad huvid ning vajadused ning kes on oma vanusele vastava kompetentsiga (Verhellen, 2000). Ben-Arieh (2008) kirjutab, et just tänu konventsioonile muutusid lapsed ühiskonnas nähtavamaks.

Laste õiguste kaitseks ning edendamiseks astuti samme tegelikult juba 20. sajandi alguses. 1924. aastal võeti vastu Genfi deklaratsioon, kuid selles käsitleti last pigem kaitset vajava, haavatava ja passiivsena, keda peab kaitsma ja hoidma. Samuti ei olnud Genfi Deklaratsiooni puhul tegemist riikide jaoks õiguslikult siduva dokumendiga, mida oleks tunnustatud rahvusvaheliselt (Boumans, 2015). ÜRO lapse õiguste konventsioon on esimene legaalselt siduv rahvusvaheline dokument, mis annab normid ja standardid laste õiguste tagamiseks ühiskonnas. Muuhulgas arvestab see peale lapse kaitse vajaduse ka lapsega kui sotsiaalselt aktiivse ühiskonnaliikmaga.

ÜRO Lapse õiguste konventsioon asetab laste õigused inimõiguste konteksti ning rõhutab *kõigi* laste õigusi (Kehily, 2004). Selle keskne printsiip näeb ette, et lepingule allakirjutanud riigid peavad tegutsema alati lapse parimast huvist lähtuvalt. Konventsiooni eesmärk on aidata lastel saavutada lapse täielik potentsiaal ning sellega rõhutatakse, et lapsed on iseseisvad subjektid oma õigustega, nad ei ole perekonna ega ühegi üksikisiku eraomand (Boumans, 2015). Riigid, mis ratifitseerisid ÜRO lapse õiguste konventsiooni, nõustusid kindlustama, et lastele oleks tagatud üldised inimõigused ja spetsiifilised lapse arengust ja eripärast tulenevad õigused. Pärast ÜRO lapse õiguste konventsiooni vastuvõtmist 1989. aastal on paljud Euroopa riigid muutnud lapse heaolu käsitlevaid õigusakte ning laste individuaalsete õiguste ning turvalisuse tagamisest on saanud keskne teema laste hoolekande valdkondades (Picot, 2014).

Lansdown (1994) jagab konventsioonis sätestatud lapse õigusi käsitlevad artiklid kolmeks (ingl k 3 *P's: provision, protection ja participation*):

- Hoolitsusega (*provision*) seotud õigused – lapsel on õigus tervishoiuteenustele, haridusele, turvalisusele, hoolitsusele, pereelule, mängule, puhkeajale, kultuuri- ja vabaajategevustele.
- Kaitsega (*protection*) seotud õigused – lapsel on õigus olla vaba diskrimineerimisest, füüsilisest ja seksuaalsest väärkohtlemisest, ärakasutamisest.

Õigus kaitsele ebaõigluse ja konfliktide eest.

- Osalemisega (*participation*) seotud õigused - konventsioonis määratletakse lapse kodaniku ja poliitilised õigused. Tunnustatakse lapse õigust nimele ning identiteedile ja sätestatakse, et lapsel on õigus väljendada oma arvamust, olla kaasatud ning informeeritud ja vaidlustada otsuseid, mis on tehtud lapse nimel.

Landsdown (1994) ütleb, et kui täies mahus arvestada kolmanda printsipi põhimõtteid, kõigutab see traditsioonilisi piire lapse ja täiskasvanu vahel ning muudab lapse aktiivseks osaliseks ühiskonnas.

1.3.1 Lapse osalemine otsustusprotsessides

Viimastel aastakümnetel on laste õigusi käsitleva seaduse kohaselt lapsel õigus osaleda ja rääkida kaasa otsustusprotsessides. Kui 1980-ndate keskpaigas veel naeruvääristati seda ideed (Holland 2001: 323), siis tänapäeval ei vaidle enam keegi vastu, et lastel on moraalne ja juriidiline õigus olla kaasatud, kaitstud ja toetatud teenuste kaudu ning sellel on keskne roll ka sotsiaaltöös peredega (Bell, 2002).

Lapse õiguste konventsiooni vastuvõtmisest alates on mõiste „osalus“ omandanud järjest suurema tähtsuse (Artikkel 12, 2016). Konventsioonis ei defineerita ega mainita osalusõigust kui niisugust, kuid sellegipoolest käsitletakse artiklit 12 ja teisi sellega seonduvaid artikleid üheskoos kui laste osalusõigust, sest nende vahendusel tuleb ilmsiks arusaam lastest kui aktiivsetest ühiskonnaliikmetest (Artikkel 12, 2016). See tähendab, et konventsiooni vastuvõtmisega on loodud raamistik, mille kohaselt peaks laste ja noorte osalemine olema fookuses nii uuringutes, poliitikas, seadusandluses kui ka sotsiaalhoolekandes (Bijleveld jt, 2015 :129). Kuid lapse osalemine, nagu ka tema kodanikuks olemine, ilmneb äärmiselt kompleksse mõistena, mis on osaliselt seotud sellega, et tuliste vaidluste keskmes on jätkuvalt erinevad diskursused lapsepõlvest ja selle olemusest (Sanders & Mace, 2006). Seetõttu võib öelda, et lapse osalemise teeb keeruliseks lapse staatus iseenesest, sest kui laps on sattunud otsustus- või menetlusprotsessidesse, sh lastekaitse süsteemi, esindavad last mitmed täiskasvanud, kelle huvid ei pruugi ühtida lapse huvidega. Lisaks on täiskasvanu lapse suhtes võimupositsioonil, mis jätab lapsele ilmselt piiratud võimaluse enda huvide ja otsuste

realiseerimisel. Lapse osalemist võib raskendada ka muuhulgas lapse enda ebakindlus, ametniku keeruline sõnavara, vanemapoolne mõjutamine ja muu. Ka Roose (2013) ütleb, et otsustuspraktikate üheks paratamatuks ja omaseks osaks on võimu erinevused, sest täiskasvanu saab ise defineerida, mis on osalus ja mis mitte ning mis on kohane antud situatsioonis ja mis mitte. Näiteks on Bijleveld jt (2015) leidnud, et kuigi üldjuhul peavad lastekaitsetöötajad laste osalemist tähtsaks, tõlgendatakse osalemise tähendust lastekaitsetöötajate hulgas erinevalt: osad arvavad, et lapsel peab võimaldama väljendada oma arvamust, teised aga, et lapsele peab lihtsalt jagama informatsiooni. Lisaks tuli Bijleveld'i jt (2015) uurimusest välja, et ka lapsed ja lastekaitsetöötajad näevad osalemist erinevalt: lapsed tahavad saada võimalust rääkida kaasa neile olulistes küsimustes, mitte nendes küsimustes, mis on olulised lastekaitsetöötajale. Lastekaitsetöötajad aga näevad osalemist kombinatsioonina info jagamisest ja lahenduste otsimisest, kuid lahendused probleemile on determineeritud lastekaitsetöötajate perspektiivist, mis tähendab, et täiskasvanud ikkagi arvavad, et nad teavad, mis on lapsele parim. Seetõttu esineb jätkuvalt palju küsitavusi selles osas, kuivõrd lapsi tegelikult kaasatakse otsustusprotsessidesse. Teiselt, kas lapse häält on ikka tõepoolest kuulnud või kuulda võetud ning milline kaal on tegelikult lapse arvamusele antud.

Lapse kompetents ja osalemine

Lapse osalemine eeldab ka lapse vaadete hindamist vastavalt tema vanusele ja küpsusele (vt Lapse õiguste konventsioon). Kuigi enamus lastega tegelevaid spetsialiste nõustub, et igas vanuses lapsele tuleb selgitada ja teda informeerida otsustest mis tema elu puudutavad, on ka neid, kes kahtlevad väga noorte (alla viie aasta vanuste) laste osalemise sobivuses otsustusprotsessides, tuues takistavate asjaoludena välja eetilised küsimused, mis on seotud kahtlustega, kas lapse osalemine teatud küsimustes on ikka lapsele kohane ja ohutu (Healy & Darlington 2009: 422). Isegi kui lapsed tahavad osaleda, leiavad sotsiaaltöötajad ikkagi põhjuseid, miks ei ole osalemine lapsele sobilik ja on vähe tõendeid, et laste osalemine tegelikkuses midagi muudab (Bijleveld jt, 2015). Selliste eelhoiakute esinemist võib seostada aga juurdunud traditsioonilise vaatega lapsele, kus teatud küsimustes nähakse last jätkuvalt ebakompetentse, ebaküpse ja haavatavana, keda tuleks kaitsta täiskasvanumaailma eest. Lastega tegelevad ametnikud küll märgivad, et laste osalemine otsustusprotsessides on oluline, kuid see ei tähenda ilmtingimata, et nende arvamust alati küsitakse või võetakse alati arvesse (Bijleveld jt 2015 :136). Seega võib

öelda, et laste osalemisega seotud õiguste tagamist soosib ennekõike see, kas lapsi tajutakse kompetentsena ja kui võrd arvestatakse, et lastel on omad arvamused ja eelistused, millega on oluline arvestada (Lapse õiguste ja vanemluse monitoring, 2012).

Lastega tegelevad spetsialistid on üksmeelel selles, et tähtis on märgata kompetentset last ja oluline on anda tema häälele kaal, kuid teisalt on selle hindamine keeruline (Rooyen jt, 2015), sest ei ole täpsustatud, milliste kriteeriumite alusel peaks kompetentsust hindama (Archard ja Skivenes, 2009). Mõnede autorite arvates ei olegi kompetentsist rääkides võimalik tõmmata selget piiri kompetentse ja asjatundmatu (mittekompetentse) vahel, vaid kompetents on dünaamiline protsess (*dynamic continuum*), mistõttu on raske määratleda kindlaid norme või omadusi, millele laps peab vastama, et teha kindlaks kas last võib pidada kompetentseks (Rooyen jt, 2015). Lisaks näitavad juba aastakümnete tagused uuringud, et lapse vanuse järgi ei saagi teha üheseid oletusi lapse arengu või küpsuse kohta, sest kõigi laste areng ei ole ühtmoodi lineaarselt progressiivne ja seega pole ka lapse küpsus otseselt seostatav tema vanusega (Archard ja Skivenes, 2009).

Üheks lapse osalemise väljakutseks lastekaitsetöös on ka lastekaitse põhimõte iseenesest, mis näeb vajadust kaitsta haavatavat last sellise informatsiooni eest, mis võiks olla lapsele koormaks ja mida võiks pidada nõ õigele lapseõlve kogemisele potentsiaalselt kahjulikuks (Sanders ja Mace, 2006). Seetõttu on ametnikel keeruline säilitada tasakaalu lapse õiguses osaleda ja lapse õiguses olla kaitstud, mida raskendab vajadus samal ajal koguda tõendeid ning jagada lapsele informatsiooni lapsele sobival moel (Bijleveld jt, 2015: 130). Need ekslikud katsed kaitsta last lisastressi eest ning kahtlused lapse arusaamises aga muudavad lapsed veelgi abitumaks ja haavatavaks (Williamson jt, 2005). Kõik see aga muudab lapse osaluse keeruliseks ja annab täiskasvanule võimupositsioonil olijana võimaluse lapse osalemisega manipuleerimiseks või selle tahaplaanile jätmiseks.

Lapse subjektsus ja osalemine

Lapse õiguste konventsioonis on ühendatud kahe erineva eriala vaated: õiguse ja sotsioloogia, mida võib käsitleda teatud mõttes vastuolulisena. Selles on ühendatud vaade lapsest kui “haavatavast inimesest kes vajab perekonna, ühiskonna ja riigi kaitset ja abi”, samal ajal tunnustades, et ta on “subjekt ja õiguste kandja, kes on võimeline väljendama oma arvamust ning keda saab partnerina kaasata sotsiaalsetesse kui ka otsustusprotsessidesse lahenduste leidmisel ja demokraatia ülesehitamisel” (Santos Pais,

2000). Kuigi Lapse õiguste konventsioonis räägitakse sarnaselt lapsepõlvesotsioloogidele samuti lapsest kui subjektist, ei ole see subjekti käsitlus lapsepõlvesotsioloogide mõistes, vaid subjekt oma erilise seisundi tõttu eelkõige seaduse mõistes. Õiguslikult on lapse mõiste väga selgelt piiritletud, surudes lapse konkreesse õiguslikku raami, mis tuleneb lapse vanusest. Sellise vanuselise piiritlemisega tõmmatakse selge ning põhimõtteline piir lapse ja täiskasvanu vahele, piirates ühe subjekti õigusi, hindamata aga selle subjekti küpsust olla seaduslikus mõttes autonoomne ja eraldunud lapse staatusest. Lapse staatusega kaasneb paratamatult hulgaliselt piiranguid ja kontrolli, mis lapse erilist seisust arvestades on justkui loomulikud. Ka Qvortrup (1991) on seisukohal, et kuigi üldine laste diskrimineerimine on laias laastus kadunud, pole laste õiguslane kohtlemine siiski paradoksideta, vaid jätkuvalt asetatakse lapsed üldisesse kategooriasse, kus neisse suhtutakse kui “mitte veel täiskasvanutesse” (ingl k *not-yet-adult*) (Qvortrup 1991: 15). Sellega eristatakse selgelt lapsi ja täiskasvanuid, seades piiranguid laste iseseisvale tegutsemisele. Lisaks on tema sõnul lapsed marginaliseeritud ja kuuluvad ühiskonnas vähemusgruppi, eristudes selgelt teistest sotsiaalsetest gruppidest, sest neil on madalam sotsiaalne staatus ja piiratud privileeg võrreldes domineeriva grupiga - täiskasvanutega, ning nad on seeläbi osaliselt välja jäetud ühiskonnas aktiivselt osalemise õigusest. Ka Bell (2002) on märkinud, et isegi kui laste õigused on olnud näiliselt tagatud, siis tegelikult on lapsed jäetud ilma võimust ja nad on jätkuvalt sõltuvad täiskasvanutest, kes nende õigusi edendavad ja kaitsevad. Seetõttu on lapsed ühiskonnas teatud mõttes kaitsetud, mistõttu tuleb neile võimaldada vastav keskkond ja eriline kohtlemine ühiskonnas (Qvortrup, 1991).

1.4 Miks peab lapsi kaitsma?

Lapsed on küll kõikide inim- ja põhiõiguste kandjad, kuid nende iseseisev tegutsemisvõime on vanuse, sotsiaalse küpsuse ja õiguslike normide tõttu piiratud. Nad on täiskasvanutest sõltuvad nii majanduslikult, psühholoogiliselt kui ka õiguslikult. Lapse kohustused ja iseseisev tegutsemisvõime küpseb koos lapse kasvamisega. Seni kuni laps ei ole jõudnud täiskasvanuikka, on lapse eestkõnelejateks ja nende huvide eest seisjateks täiskasvanud inimesed: vanemad, hooldajad, õpetajad, ametnikud jm. See aga,

et laps on täiskasvanu eestkostel all, ei tähenda, et last ei peaks kuulama või võimaldama lastel osaleda enda elu puudutavate otsuste tegemises.

Esmane vastutus lapse esindamisel, kaitsmisel ja tema heaolu tagamisel lasub lapsevanemal. Ta peab kaitsma last ühiskonnas valitsevate ohtude eest ja võimaldama lapsele võimalikult muretu lapsepõlve. Selle põhimõtte tagamiseks on vastu võetud erinevad seadusi, kus on defineeritud vanemliku vastutuse määra ja lapse kaitsmise põhimõtted, et ükski laps ei peaks vanema tegevuse või tegevusetuse tõttu kannatama tõsise puuduse käes, saama tõsiseid vigastusi, kogema hooletusse jätmist või väärkohtlemist.

Kui vanem või mõni muu isik ei suuda tagada lapse kaitset ja tagada tema heaolu ning turvalisust, võib rääkida lapse hooletussejätmisest ja/või väärkohtlemisest, mida võib laias laastus käsitleda inimõiguste rikkumisena. Siis sekkub lapse kaitseks riik, tuginedes lapsi kaitsvatele seadustele.

Corsaro (1997) ütleb, et enamuse lapse kaitset puudutavatest seadusandlustest ning regulatsioonidest on loodud vanemaõiguste kuritarvitamise keelamiseks laste suhtes, sest paljudes ühiskondades (ja perekondades) kehtib arusaam, et lapsed on täiskasvanute omand, kuid tegelikult on vanemlikul võimul piirid. Lapsi kaitsvate seadustega on piiratud vanema nõuainuvõim lapse suhtes ning antud riigile voli sekkuda pereellu siis, kui vanem ei kasvata last ühiskondlikke norme või lapse huvisid ja õigusi silmas pidades. Teisalt on seaduste eesmärk tagada, et laps saaks kasvada maksimaalset heaolu ja arengut võimaldavas keskkonnas, sest nagu Parton (2011) märgib, lapsed on tuleviku investering. Arusaam lastest kui tuleviku investeringust, on Parton'i sõnul toonud kaasa laiemat fookust seadmise ja suurema rõhuasetuse laste toetamisele ning jälgimisele. Väljenditest "ennetamine" ja "risk" on saanud käibesõnad alates 2000ndatest, siis kui poliitikas hakati otsima viise, kuidas toetada vanemaid võimalikult varakult, et minimeerida seeläbi riski, mis võivad lastega seotult tulla ette hiljem (Wyness, 2014). Tänapäeva perekonnapoliitika küsimused ongi peamiselt seotud sellega, milliseid teenused tuleks võimaldada peredele, et neid toetada, ning teiselt poolt, millistel puhkudel peaks riik vanemate tegevusse/tegevusetusse sekkuma (Thomas, 2000).

Laste kaitsmise eesmärgil on riigil õigus sekkuda perekonnaellu, delegeerides erilisi õigusi ja kohustusi lapse eest hoolitsemiseks ja lapse kaitseks (Dingwall, 2014). Neid

erilisi õigusi ja kohustusi delegeeritakse peredele lastekaitsetööd tegevate asutuste ning õigusorganite (kohtu) kaudu. Võibki öelda, et lastekaitsetöötajatel on “väravavahi” roll perekonna ja riigi vahel, sest igasugune lapse heaolu puututav mure saabub teatena lastekaitsetöötajatele (Buckley, 2000).

1.5 Lastekaitsetöö

Kui perekonnas või last ümbritsevas keskkonnas ja lapse käitumises esineb lapse heaolu ohtustavaid riskitegureid, satuvad lapsed ja pered lastekaitsetöö vaatevälja. Fargion (2014) toob välja, et enamik probleeme, riske ja kahju, mida lapsed kogevad, on seotud haavatavate perekondadega, kus seos ebasoodsate ja ebastabiilsete sotsiaalsete tingimustega ning laste väärkohtemise ja hooletusse jätmisega on varasemalt tõestatud. Seetõttu võib perede madalat sotsiaalmajanduslikku võimekust ja sellest tulenevaid sotsiaalseid probleeme perekonnas märkida riskifaktorina lastekaitsetöö kliendiks saamisel.

Üldiselt sekkub lastekaitse perekonnaellu siis, kui on vaja ära hoida kahju lastele (näiteks kui on kahtlus, et last on väärkoheldud), vähendades võimalikke suuremaid kahjusid kas perekonnas või väljaspool perekonda ning kui on vajadus osutada perekonna toimimist toetavaid teenuseid (Fargion, 2014). Osutatavad teenused piirkonniti ilmselt erinevad, sõltudes ühiskondlikest eripäradest, riigi majanduslikest ressurssidest, sotsiaalpoliitilistest prioriteetidest jm. Selline jaotus tähendab, et lapse kaitsmine ja/või perede toetamine on lastekaitsetöös tegelikult erinevad suunad (Fargion, 2014).

Kui lastekaitsetöötajatele saab teatavaks info lapse võimaliku abivajaduse kohta, on lastekaitsetöötajad sageli kiireloomulises ja survestatud olukorras, kus kõrgeim prioriteet on selgitada asjaolud ja riskifaktorid (Woolfson jt, 2010). Kvalifitseeritud lastekaitsetöötaja ülesanne on kahlusete korral hinnata, kas laps vajab kaitset, ning kui ta seda vajab, siis otsustada, kuidas last kõige paremini kaitsta, tasakaalustades samal ajal riske põhjendamatu sekkumise ja mittesekkumise vahel (Craft & Bettin, 1991; Fargion, 2014).

Üldiselt lähenetakse lastekaitsetöös peredele juhtumipõhiselt, kus menetlusprotsess hõlmab endas hindamist, planeerimist, sekkumist ja sekkumise efektiivsuse hindamist (Cossar jt 2016). Protsessi keskmes on lapse heaolu, mille mõõtmiseks on lastekaitsetöös

kasutusel mitmed heaolu mõõdikud, definitsioonid, indikaatorid ja juhtumi kirjelduse võimalused (Rosanbalm jt, 2016). Andmeid kogutakse nii pere elutingimuste, lapse tervise ja arengu, vanemate eelneva elukäigu, pere tugivõrgustiku kui ka kokkupuute kohta teiste spetsialistidega (Ferguson, 2014). See aga tähendab, et lastekaitsetööd võib iseloomustada uuriva iseloomuga tööna (Ferguson, 2014), kus andmeid perekonna kohta kogutakse ka kodukülastuste kaudu (vt nt Winter ja Cree, 2016). Kodukülastustel hinnatakse elamistingimusi ning juhitakse tähelepanu murekohtadele (Ferguson, 2014). Ühistel koosviibimistel vanematega esitatakse vanematele erinevaid nõudmisi, et nad täidaksid oma vanemakohustusi sotsiaalsete ja kultuuriliste normide kohaselt (Hennum, 2011).

Lastekaitsetööd võib iseloomustada kui samm-sammulist protsessi, mille põhieesmärgid peaksid olema vastastikku mõistetavad nii lastekaitsetöötajale kui ka teenusekasutajale (Buckley jt, 2011). Samas on asjaolude selgitamine ja eesmärkide seadmine töös sageli raske, sest lastekaitsetöötajad peavad kuulama last ja samal ajal arvestama perekonna, hooldaja ja teiste asjasse puutuvate organisatsioonidega (Winter 2009; Barnes, 2012). Kõigil asjasse puutuvatel osapooltel võivad olla aga erinevad huvid või seisukoht selles osas, mis oleks lapsele parim (Bijleveld jt, 2015).

Ametliku retoorika kohaselt baseerub koostöö lastekaitstes konsensusel, läbipaistvusel ja teenusekasutaja osalusel (Buckley jt, 2011), kuid selle töö konteksti ühe osana on välja toodud mittevabatahtlikkuse aspekt (Mirick, 2014), kus lapsevanemad on sageli lastekaitsetöötajate poolt asetatud sunnitud valikute ette. Selles sunnitud suhteraamistikus peab ametnik suutma luua partnerlussideme ja samal ajal kehtestama võimu lapse kaitsmisel (Cossar jt 2016). Selles kolme osapoolt (lastekaitsetöötaja, lapsevanem ja laps) haaravas koostöös kuulub aga lapsele arvatavasti kõige madalam võimupositsioon (Scourfield ja Welsh, 2003; Cossar jt 2016).

Dingwall'i (2014) sõnul seisavad lastekaitsetöötajad sageli vastamisi dilemmadega, kus ühelt poolt on neil vaja arvestada perekonna autonoomsust ja vanemate vabadust otsustada lastega seotud küsimusi ning õigust kasvatada ise oma lapsi, teiselt poolt on nad aga silmitsi ühiskondlike nõudmistega last kahjulikust pereskkonnast eraldada. Ka Wyness (2014) kirjutab, et Lapse õiguste konventsiooni vastuvõtmisest alates riigiasutuse töötajatel veelgi tugevam positsioon sekkuda perekonnaelu ja eraldada laps oma

perekonnast, tuginedes nendele asjaoludele, mida peetakse olevat lapse parimates huvides. Tema sõnul võib seda seostada sellega, et last kui eraldi üksust ja kõigi inimõiguste kandjat, ei saa enam lihtsalt käsitleda kui perekonnast "sõltuvat", sest iseseisva subjektina on ta asetatud perekonnast väljapoole, mistõttu on ka raskem rääkida "perekonna" vaatenurgast. Teiselt poolt näeb ta seda ametivõimude sekkumisõiguse suurendamisena, kus vanemad on rohkem allutatud avalikkuse kontrollile, et tagada laste hoolekande terviklikkus. See aga toob tema sõnul esile vastasseisu perekonna ja riigi vahel ja loob konfliktseid arusaamu lastekaitsest (Wyness, 2014).

1.5 Lastekaitse kui sotsiaalne kontroll

Kuigi lastekaitseüsteemi eesmärk peaks olema ametliku retoorika kohaselt laste kaitsmine ja nende võimustamine kui ka perekondade toetamine, on mitmete autorite arvates lastekaitseüsteemi näol tegemist hoopis kontrollmehhanismiga, mis on oma olemuselt autoritaarne ja sanktsioneeriv. Näiteks kirjutavad Scourfield ja Welsh (2003), et lastekaitsetöö kontrolliv ja autoritaarne suund on selgelt väljenduv, sest lastekaitseüsteemi vaatevälja sattunud perekondade mõjutamise vahenditeks on sageli hirmutamine sanktsioonidega. Nad tõdevad, et ainuüksi lastekaitsetöötaja pöördumine vanemate poole on oma olemuselt ähvardav ja hirmutav ning toovad välja, et lastekaitsetöötajad tegelikult ei arvesta ka laste seisukohtadega, sest kui lapse kodu peetakse lastekaitsetöötajate arvates lastele ohtlikuks, siis laste vastupidised seisukohad ei mõjuta sotsiaaltöötajate meetmeid.

Ka Ferguson (2014) on iseloomustanud tänapäevast lastekaitseüsteemi pealetükkiva, võimu kuritarvitava ja kontrollivana. Ta ütleb, et tänapäevane uuriva iseloomuga lastekaitsetöö hõlmab endas autoritaarset elementi, tungides pere kõige privaatsemasse ja intiimsemasse sfääri - perekonna koju. See võib tema sõnul toita kujutlusi lastekaitsetöötajatest kui võimu kuritarvitajatest, kes tungivad valdavalt vaesemate perede privaatseesse ellu, kehtestades seal keskklassi väärtusi. Ta kahtleb, kas selline võimu kasutamine sissetungina kodudesse on õigustatud ja eetiline, eelkõige arvestades asjaolu, et enamus lastekaitsetöötajaid vestlevad lapsega kõige privaatsemas kohas, lapse magamistoas, et näha lapse isiklikke esemeid, mis iseloomustaks last ja perekonda.

Ericsson (2000) kirjeldab samuti lastekaitset kui kontrolli kattevarjus tegutsevast süsteemi. Tema sõnul on sellise kontrolli eesmärgiks aga tagada, et perekonnas ei esineks nõ kõrvalkaldeid normidest ja see täidaks oma rolli terve ühiskonna nurgakivina nii majanduslikult, füüsiliselt kui ka moraalselt. Ta tõdeb, et suurenenud kontroll perede üle on vajalik selleks, et kaitsta lapsi, kuna lastel ja vanematel on erinevad huvid, kuid laste huvid peaksid olema esikohal. Seetõttu lastekaitse süsteemi tema arvates kujutada ka kui võitlust laste eest, püüdes lapsi päästa vanemlikust ja ühiskondlikust hüljatusest, mis omakorda võib muuta laste üldist ja poliitilist kontseptsiooni (Ericsson, 2000).

Üldiselt on Scourfield ja Welsh (2003) seisukohal, et kõiki riigi sotsiaalhoolekande asutusi võib mõista kui sotsiaalset kontrolli ühel või teisel viisil, kus järelevalvet teostavad sotsiaaltöötajad. Erinevaid seisukohti arvestades on aga huvitav teada, millisena lapsed ise näevad lastekaitsetöö funktsiooni ühiskonnas.

1.6 Lapsed lastekaitsetööst teistes riikides läbiviidud uurimuste alusel

Mujal maailmas on varasemalt laste hulgas läbi viidud uurimusi, kus on küsitud laste arvamusi lastekaitsetöö kohta. Näiteks viis Woolfson (2010) Šotimaal läbi uurimuse, kus küsis lastekaitsetöö kliendiks olnud laste käest, millised on nende teadmised, kogemused ja ootused seoses lastekaitsetööga. Woolfson'i uurimusest tuli välja, et paljud lapsed ei teadnud enne lastekaitsetöötajaga kohtumist, mida kohtumiselt oodata, sest neil puudus eelnev info ja adekvaatsed teadmised lastekaitsetööst. Teadmatus, mis hakkab toimuma ja miks, teeb lapsed tema sõnul aga psühholoogiliselt haavatavaks, eriti esimestel tundidel, kui toimub esmakontakt lastekaitsetöötajaga (Woolfson, 2010).

Edukat koostööd lapse ja ametniku vahel kahjustab Woolfson'i (2010) sõnul vastuolulise info esitamine lapsele: näiteks kui sotsiaaltöötaja selgitused lapsele ei lähe kokku sellega, mis tegelikult ette võetakse. Vastuoluline informatsioon põhjustab lastes isolatsiooni tunnet, umbusaldust, hüljatust ja isegi kahetsust, et lastekaitsega seotud ollakse. Ka lastekaitsetöötaja kodukülastus tekitas uurimuses osalenud lastes hirmu ja ärevust, kus kõige tüüpilisemaks oli hirm perest eraldamise ees. Märkimisväärne on see, et lastekaitsetöoga polnud rahul just need lapsed, kes olid lastekaitsetöötajate poolt kodust eraldatud.

Cossar jt (2011) uuris lastelt nende kogemuste kohta lastekaitsetöoga seonduvalt ja leidis, et lapsed soovivad osaleda otsustusprotsessides. Otsustusprotsessis osalemise kõige olulisemaks eelduseks peavad lapsed häid suhteid sotsiaaltöötajaga. Need aga ei arene iga isikuga, mistõttu võiks lastel olla võimalus valida endale sobiv sotsiaaltöötaja. Bell (2002) ja Leeson (2007) toovad samuti välja, et lapsed sooviksid endale ise sotsiaaltöötaja valida, kuid praktikas on vaid mõned näited, kui lastele on antud selline võimalus.

Lastekaitsetöötaja isikuomaduste puhul on peetud oluliseks usaldusväärust, kuulamisoskust, lahkust, huumorimeelt ja eelarvamuste vaba suhtumist, laste tunnustamist aktiivse osapoolena, sest lapsed soovivad olla informeeritud lastekaitsetöö protseduuridest ja saada võimalust valida erinevate tegevussuundade vahel (Bell, 2002; Leeson 2007; Woolfson, 2010; Bijleveld jt, 2015; Cossar jt 2011). Samas on mõnedel lastel puudunud igasugune info lastekaitse süsteemis arvel olemise kohta (Woolfson, 2010), mis tähendab, et lastega tegelikult ei arutata probleeme ja neil ei võimaldata osalemist lastekaitsetöö protsessis.

1.7 Uurimuse taust

1.7.1 Lastekaitsetöö korralduse põhimõtted – Eesti kontekst

Võib öelda, et ÜRO lapse õiguste konventsiooniga liitumisest alates hakkas Eestis toimuma üleminek kaasaegsele lastekaitsetööle, sest rahvusvaheliselt tunnustatud lapse õigusi hakati tähtsustama ka Eestis. Sellega võeti kohustus tagada rahvusvaheliselt tunnustatud õigused igale Eesti territooriumil elavale lapsele (Kohaliku tasandi... 2016). Õige pea peale konventsiooniga liitumist 1992. aastal võeti Eestis vastu esimene Eesti Vabariigi lastekaitse seadus, mis jäi kehtima rohkem kui kahekümneks aastaks. Seadus pälvis aga kriitikat, sest oli sisuliselt ÜRO lapse õiguste konventsiooni peegelpilt (Henberg, 2004), liialt üldsõnaline ja praktikas raskesti rakendatav (Lastekaitse seaduse eelnõu..., 2013).

2013. aastal alustati uue lastekaitse seaduse eelnõu väljatöötamist vastavalt ÜRO lapse õiguste konventsiooni ja ÜRO lapse õiguste komitee soovitudele 2003. aastast (Eesti Vabariigi..., 2014). Lastekaitse seaduse eelnõu seletuskirjas toodi välja, et Eesti ühiskonnas väljakujunenud suhtumised ja hoiakud ei toeta reeglina lapse kui võrdväärse ühiskonnaliikme kuvandit ning juurdunud on traditsiooniline lapse roll perekonnas ja

ühiskonnas, kus lapse positsioon on madalam kui täiskasvanul (Lastekaitseeaduse eelnõu..., 2013). Seletuskirjas toodi ka välja, et suhtlus lapsega peab toimuma võrdsel tasemel ning ei ole õigustatud jätta lapse arvamuse kõrvale lihtsalt seetõttu, et ta on laps. Seega võib uue lastekaitseeaduse eesmärgina nimetada uuemat moodi lapse ja lapsepõlve mõistmise süvendamist nii lastekaitsetöös kui ka Eesti ühiskonnas tervikuna.

2016. aastal jõustus Eestis uus lastekaitseeadus. Seadus sõnastas konkreetsed erinevate tasandite kohustused ja vastutuse piirid ning seaduse toel loodi Sotsiaalkindlustusameti juurde lastekaitsetööd korraldav riiklik lastekaitse rakendusüksus (Sotsiaalkindlustusameti lastekaitse osakond), mis pakub tuge lastega töötavatele spetsialistidele ning korraldab üleriigilist ennetus- ja koostööd erinevate valdkondade (sotsiaal, haridus, meditsiin, õiguskaitse) vahel (Lastekaitse, i.a). Uute põhimõtetenähtena toodi lastekaitseeadusesse ennetustöö, koostöö ja teavitamine. Sõnastati lapse väärkohtlemise keeld ning lasteasutuses viibivatele lastele anti seadusega õigus arvamuse ja kaebuse esitamiseks lasteasutuse tegevuse kohta. Lapse kaebeõiguse eesmärk on tagada lapse arvamusega arvestamine lasteasutuse igapäevases tegevuses ning äärmuslikeks olukordadeks (näiteks lapse väärkohtlemise korral lasteasutuses) (Lastekaitseeaduse eelnõu..., 2013).

Võib öelda, et uue lastekaitseeadusega anti lastekaitsetöötajatele selge sõnum, et lapse aktiivset osalemist tuleb toetada ja väärtustada. Selleks sõnastati seaduses selged lapse õiguste kaitse ja heaolu tagamise põhimõtted ning põhimõtete elluviimiseks kohustused ja vastutusala (Lastekaitseeaduse eelnõu..., 2013). Muuhulgas on lastekaitseeaduses konkreetselt sõnastatud lapse huvidest lähtumise ja heaolu tagamise põhimõtted ning lapse abivajaduse hindamise protsess.

Lastekaitseeaduse keskmes on lapse heaolu ja lapse huvid. Heaolu hindamisel pööratakse lisaks objektiivsetele näitajatele üha rohkem tähelepanu laste enda arvamusele ehk lapsekesksele subjektiivsele heaolule: see aga eeldab laste hinnangute ja kogemuste uurimise vajalikkust (Oopkaup, 2013) ja laste aktiivset osalemist lastekaitsetöös. Dialog lapse ja lastekaitsetöötaja vahel annab võimaluse teada saada lapse perspektiivi - tema vajadused ja eelistused, et koostöös lastega luua neile parimad ja sobivamad tingimused eluks ja arenguks (Laes jt 2013). Seejuures tuleb arvesse võtta ka lapse eripära ja iseloomulikke tunnuseid ning arvestada lapse küpsusega, sest lapsed ei ole homogeenne

grupp (Lapse Õiguste Komitee..., 2013). Kõiki asjaolusid kogumis hinnates tuleb lastekaitsetöötajal kujundada põhjendatud seisukoht ehk kaalutletud otsus, arvestades, mis on just konkreetsel juhul lapse või laste huvides (Lastekaitseaduse eelnõu..., 2013).

Laste senisest suurem osalemine ühiskonnas toetab kõigi selle liikete omavahelist sidusust ning annab lastele selge sõnumi, et nende arvamused ja mõtted on tähtsad, julgustades lapsi neid puudutavate otsuste tegemisel kaasa mõtlema ja vastutuses osalema (Aru ja Paron 2015).

1.7.2 Lastekaitsetöö Eestis

Lastekaitse on sotsiaaltöö üks osa, mis on spetsiifiliselt keskendunud tööle lastega ja nende peredega, seades keskmesse lapse - tema õigused, heaolu ja huvid. Eestis korraldavad lastekaitsetööd Vabariigi Valitsus, lastekaitse nõukogu, Sotsiaalministeerium, maavanem ja kohaliku omavalitsuse üksused ning Sotsiaalkindlustusamet.

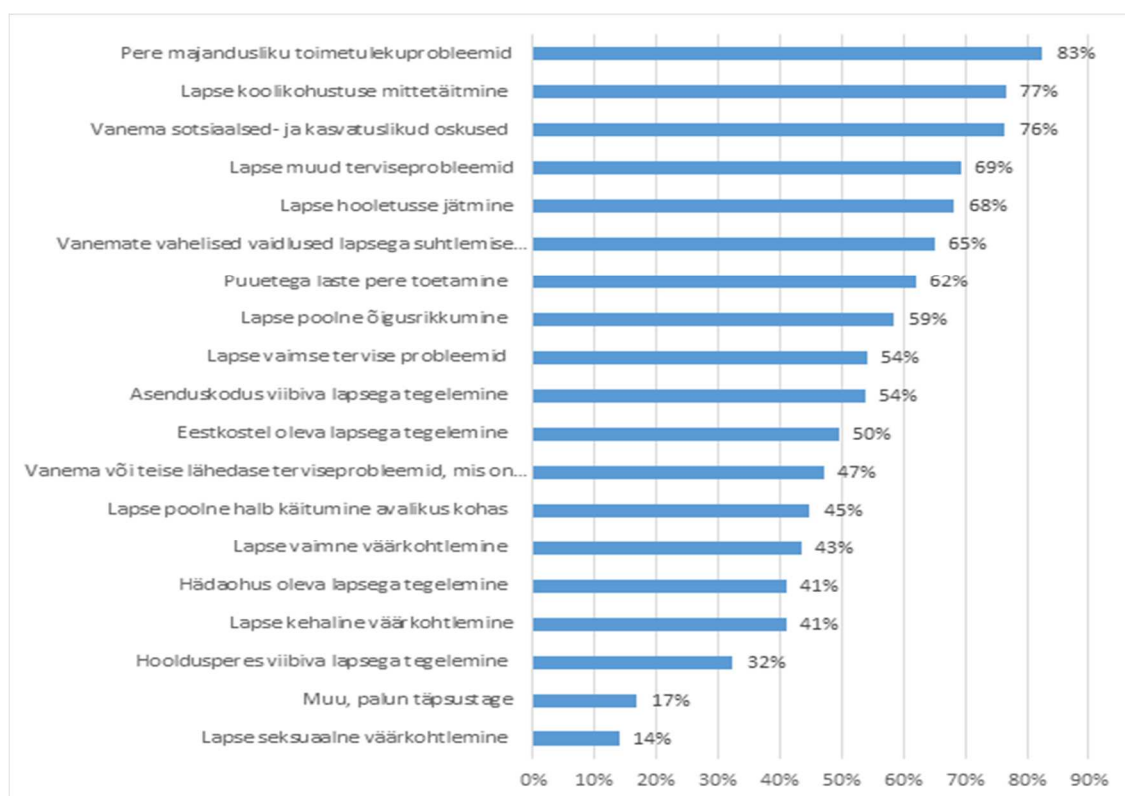
Lastekaitseaduse kohaselt on iga kohaliku omavalitsuse üksusel kohustus lastekaitsetööd korraldada. Samas oli lastekaitsetöötaja palgatud 85% Eesti vallas või linnas ning ülejäänud valdade ja linnade lastekaitsetöötajate kohustuseks on muude tööülesannete kõrvalt lastekaitsetöö tegemine (Kohaliku tasandi..., 2016). Väljatoodud protsent on aga oluliselt suurem võrreldes 2013. aastal riigikontrolli aruandes esitatuga, kus eraldi lastekaitsetöötajaid märgiti vaid 38%-l omavalitsusel (vt Laste hoolekande..., 2013). Suurenenud lastekaitsetöötajate arvu võib tõenäoliselt seostada uue lastekaitseaduse vastuvõtmisega, sest uues lastekaitseaduses esitatud nõudmised omavalitsusele lastekaitsetöö korraldamisele on konkreetsemad ning võib öelda, et ka komplekssemad.

Üldisemalt on lastekaitsetöö seotud kõikide meetmetega, mille eesmärk on tagada lapse õiguste teostamine (Kohaliku tasandi..., 2016). Kitsamas tähenduses on see seotud lapse õigusega olla vaba igasugusest vägivallast (Lapse õigusi käsitleva..., 2015). Siia kuulub ka lapse heaolu ohustavate olukordade likvideerimine ja ennetamine, mis on seotud laste väärkohtlemise ja hooletusse jätmisega ning selle töö üks peamisi eesmärke on eelkõige perede toimetuleku toetamine laste kasvatamisel, hooldamisel ja heaolu tagamisel

(Kohaliku tasandi..., 2016), sest esmane kohustus lapse kasvatamisel lasub vanemal ja mitte riigil.

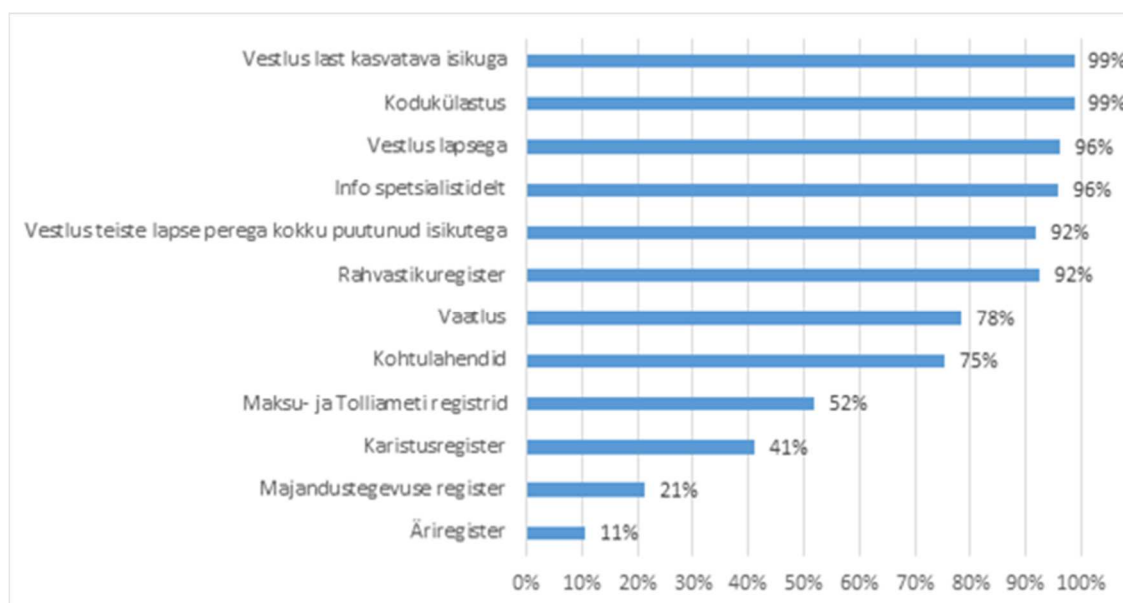
Lastekaitsetöötaja ülesandeid täpselt kirjeldada on suhteliselt keeruline ja võib öelda, et isegi võimatu, kuna tegemist tööga, kus iga juhtum on erinev, sõltudes konkreetse inimese abivajadusest. Kuid laias laastus võib töö jaotada nelja valdkonda: teavitus- ja ennetustöö; koostöö; vajaliku teabe kogumine laste ja perede olukorra ja vajaduste kohta ja abivajavale lapsele abi osutamine.

2016. aastal viidi Sotsiaalministeeriumi tellimusel läbi uurimus “Kohaliku tasandi lastekaitsetöö praktikate tulemuslikkuse tõstmine ja jätkusuutlik arendamine”. Muuhulgas uuriti kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajatelt, millised on olnud peamised riigisisised lastekaitsetöö juhtumid, millega lastekaitsetöötajad on tegeleenud. Uurimuses osalenud lastekaitsetöötajad tõid peamise probleemina välja pere majandusliku toimetuleku probleeme ning kõige vähem lapse seksuaalset väärkohtlemist (vt joonis 1).

Joonis 1. Erinevate riigisiseste lastekaitsejuhtumitega tegelemise osakaal lastekaitsetöötajate seas, %. Allikas: Kohaliku tasandi lastekaitsetöö praktikate tulemuslikkuse tõstmine ja jätkusuutlik arendamine (2016). Uuringuaruanne. Sotsiaalministeerium.

Lisaks uuriti omavalitsuse lastekaitsetöö tasandil kasutatavate lastekaitsealaste praktikate kohta. Uurimusest selgus, et lastekaitsetöötajad kasutavad oma töös kõige rohkem vestlustel ja kodukülastustel põhinevat infot: vestluse andmed last kasvatava isikuga, lapsega, teiste perega kokku puutunud spetsialistidega (vt joonis 2). Kuid oluliseks infoallikaks peaaegu kõigile lastekaitsetöötajatele on ka kodukülastused (Kohaliku tasandi..., 2016).

Joonis 2. Lastekaitsetöötajad, kes on lastekaitsetöös nimetatud allikaid ja andmebaase kasutanud. *Allikas: Kohaliku tasandi lastekaitsetöö praktikate tulemuslikkuse tõstmine ja jätkusuutlik arendamine (2016). Uuringuaruanne. Sotsiaalministeerium.*

Eeltoodu ilmestab lastekaitsetöö mitmekesisust. Selleks et selgitada lapse abivajadusega seonduv, tuleb lastekaitsetöötajal kasutada mitmekesiseid tööpraktikaid ning infoallikaid. Tihe võrgustikutöö kõigi osapoolte, eelkõige lapse osalusel, aitab selgitada lapse parimad huvid ning tagada lapse õigused ja heaolu.

Statistikaameti andmete kohaselt oli 2015. aasta alguses Eestis vanemliku hoolitsuseta abivajavaid lapsi 7623 last ning sama aasta jooksul lisandus veel 3220 abivajavat last. Nende lapse puhul on olnud vajalik lastekaitsetöötaja toetus ja riigi kaitse. Võib öelda, et lastekaitsetööst ja lastekaitsetöötajast oleneb, kuivõrd on tagatud abivajava lapse õigused, kaitse ning heaolu.

PROBLEEMISEADE

Lapsepõlveparadigma muutusega ning rahvusvahelise inimõiguste arenguga on muutnud lapsekuvand ühiskonnas. Last ei saa enam käsitleda passiivse liikmena või täiskasvanu eraomandina, keda on vaja kaitsta, vaid ta on iseseisev indiviid ja kõigi inimõiguste kandja (Boumans, 2015). Kõik see on muutnud ka lastekaitsetöö põhimõtteid ja praktikaid (Holland, 2001).

Ka Eestis pööratakse järjest enam tähelepanu rahvusvaheliselt tunnustatud lapse õiguste realiseerimisele. Alles hiljuti võeti vastu uus lastekaitseadus, milles on täpsustatud, kuidas tagada lapse aktiivne osalemine kõigis last puudutavates küsimustes, et esindatud oleks lapse enda perspektiiv, tema soovid ning vajadused. Varasemast enam keskendutakse lapse, kui haavatava liikme kaitsmise kõrval lapse kui aktiivse ühiskonnaliikme õiguste edendamisele ja kaitsele. Erinevad organisatsioonid on teinud lastele teavitustööd laste õiguste valdkonnas.

Poliitikauuringute Keskus Praxis koostas 2012. aastal *Lapse õiguste ja vanemluse monitooringu*, mille raames uuriti kvantitatiivseid meetodeid kasutades laste õigustega seotud teadmisi ning teadlikkust lastekaitsega tegelevatest institutsioonidest. Leiti, et kuigi laste teadmised lastekaitsega tegelevate institutsioonide või isikute tegevustest on laste endi hinnangul üsna head (Lapse õiguste ..., 2012: 10), ei ole tegelikult teada, mida arvavad lapsed lastekaitsetööst ning millised on laste endi kogemused lastekaitsetöoga.

Teema on huvitav ja uudne, kuna Eestis on küll uuritud täiskasvanud inimeste, spetsialistide käsitlusi lastekaitsetööst, kuid laste endi arvamused lastekaitsetööst on jäänud kõrvale.

Antud töö eesmärgiks on mõista laste endi käsitlusi lastekaitsetööst.

Tulenevalt eesmärgist sõnastan järgmised uurimisküsimused:

- Mis on laste arvates lastekaitsetöö?
- Mida räägivad lapsed oma kogemustest lastekaitsetöötajatega?
- Millised on laste ootused lastekaitsetööle ja lastekaitsetöötajale?

II METOODIKA

Uurimuse läbiviimisel kasutasin kvalitatiivset uurimismeetodit. Kvalitatiivse uurimuse all mõistame mistahes liiki teadusuuringuid, mille andmeid ei ole kogutud statistiliste protseduuride käigus arvuliste näitajate leidmiseks (Strauss ja Corbin, 1998). Kuna minu töö eesmärgiks on teada saada laste käsitlusi lastekaitsetööst, siis on kvalitatiivne meetod töö eesmärki arvestades ainuvõimalik viis. Kvalitatiivne uurimismeetod võimaldab koguda teadmisi inimeste elu, läbielatud kogemuste, käitumise, emotsioonide, tunnete, samuti organisatsiooni toimimise, sotsiaalsete liikumiste, kultuuriliste fenomenide ja inimestevaheliste interaktsioonide kohta (Strauss ja Corbin, 1998).

2.1 Lapse perspektiivi uurimine

Käesolevas uurimustes on olulisele kohale asetatud lapse enda perspektiiv tema igapäevaelule, sest laste elud on siin ja praegu (ingl k *here-and-now*) (Manson ja Danby, 2011). Täiskasvanu ei saa rääkida lapse eest ja anda edasi lapse kogemusi, mõtteid, tundeid ja teadmisi, sest ta kuulub ühiskonnastruktuuris teise gruppi ning tõlgendab oma lapsepõlvkogemusi juba täiskasvanu perspektiivist.

Frankel'i (2007) kohaselt tuleb lapsi vaadelda uurimuses kui aktiivseid tegutsejaid ja kompetentseid partnereid, kes loovad tähendusi oma sotsiaalsetele kogemustele tuginedes ja kes ainsana saavad meile edasi anda just lapse enda perspektiivi, aidates seeläbi täiskasvanutel mõista seda maailma, milles lapsed elavad oma elu. Ta ütleb, et küsimus on vaid selles, milliseid meetodeid ja instrumente lastega seotud uurimustes kasutada ning soovitab valida lapsele tuttavaid ning lapsesõbralikke uurimisviise, mis võimaldavad samaaegselt uurijal endal olla loovad. Lisaks on Kirk (2007) välja toonud, et valitud meetodid peaksid olema kohased uurimusse kaasatud inimestele ja arvestama nende sotsiaalset ja kultuurilist konteksti ning uurimisküsimust. Valides sobivaid meetodeid lastega uurimuste läbiviimiseks on täiskasvanutel võimalus saada teadmisi lapse enda subjektiivse maailmatunnetuse kohta praegusel ajahetkel ning koostöös laste endiga.

2.2 Andmekogumismeetod ja protseduur

Intervjuude läbiviimiseks kasutasin poolstruktureeritud intervjuud, mis võimaldab kasutada varem koostatud intervjuukava, muuta semistruktureeritud intervjuu läbiviimisel küsimuste järjekorda ja küsida täpsustavaid küsimusi (Lepik jt, 2014). Intervjuude salvestamiseks kasutasin diktofoni, et laste poolt antud vastuseid taasesitada ja hiljem analüüsida. Lastega läbi viidud helisalvestised transkribeerisin ning salvestatud intervjuude töötlemiseks kasutasin avatud kodeerimist.

Andmete kogumiseks viisin laste hulgas läbi nii individuaal - kui ka fookusgruupintervjuud. Fookusgrupis suhtlesin lastega üldistel lastekaitsetööd puudutavatel teemadel ning isiklikku kogemust lastekaitsetööga seonduvalt ei käsitletud. Arvan, et grupis rääkimine ei ole sobilik lapse isiklike kogemuste jagamiseks seoses lastekaitsetööga, kuna vestlus võib puudutada delikaatset ning eraelulist informatsiooni, mille avaldamine teistele lastele ei ole lapse eraelu puutumatus silmas pidades lapse huvides. Individuaalintervjuudes rääkisin lastega isiklikust kogemusest lastekaitsetööga.

Fookusgrupis intervjuu läbiviimise puhul eeliseks pean seda, et lapsed tunnevad ennast vestlusel täiskasvanud inimesega vabamalt, kuna tunnevad eakaaslaste toetust. Eder ja Fingerson, (2002) nimetavad lastega fookusgrupi intervjuude läbiviimise tugevuseks seda, et lapsed täiendavad teineteise vastuseid, mistõttu tekivad huvitavad arutelud laste endi vahel. Miinusena tõdesin andmete transkribeerimisel ja analüüsimisel, et laste samaaegne rääkimine muutis hilisema transkribeerimise veidi keerulisemaks ning mõningal juhul oli raske eristada, milline laps millisele küsimusele vastas. Individuaalintervjuude eeliseks peangi võimalust käsitleda isiklikumaid küsimusi ning kogemustega seotud teemasid süvitsi.

Kokku viisin läbi seitse intervjuud, millest kolm toimusid fookusgruppides. Ajaliselt oli kõige lühem individuaalintervjuu, mis kestis 34 minutit. Kõige pikem oli fookusgruupintervjuu, mis kestis 1h ja 27 minutit.

Andmete analüüsimetodina kasutasin kvalitatiivset sisuanalüüsi, mida kasutatakse tekstide sisu ja/või kontekstiliste tähenduste uurimiseks (Laherand, 2008). See võimaldab teksti süsteemselt teemade kaupa liigendada ja eristada ebaolulist olulisest.

2.3 Uurimuses osalejad

Intervjuudes osales kokku 14 last vanuses 13-16 eluaastat, kellest üheksa olid tüdrukud ja 8 poisid. Selles vanuses lapsed suhtlevad ilmselt tihedamalt perekonnaväliste inimestega ja jagavad omavahel kogemusi, mistõttu lootsin, et lapsed räägivad intervjuude käigus ka oma sõprade ja tuttavate kogemustest seoses lastekaitsetööga.

Kokku viisin läbi kolm fookusgruupiintervjuud. Esimeses fookusgrupis osales kaks last vanuses 15 eluaastat, teise grupi moodustasid neli last vanuses 13-15 eluaastat ja kolmanda intervjuueeritavate grupi moodustasid neli last vanuses 13-16 aastat. Individuaalintervjuudes osalenud laste vanused jäid 14 ja 16 eluaasta vahele.

Individuaalintervjuudest toimusid intervjuud kahe poisiga vanuses 15 eluaastat ja 16 aastat ning kahe tüdrukuga vanuses 14 ja 15 eluaastat.

Tulemuste osas on kõigile lastele nimede asemel pandud kood, mis sisaldab sugu, vanust ning intervjuu tüüpi (vastavalt F nagu fookusgruupiintervjuu või INT nagu individuaalintervjuu). Näiteks tüdruk vanuses 13 grupiintervjuus nr 3 on märgitud T13-F3.

Kõigil individuaalintervjuudes osalenud lastel (märgitud INT) on isiklik kogemus lastekaitsetööga. Lisaks on lastekaitsetöö kogemus olemas fookusgrupis nr 1 (märgitud F1) osalenud lastel ning enamusel fookusgrupis nr 3 (märgitud F3) osalenud lastel. Teised lapsed isiklikku kogemust lastekaitsetööga ei maininud.

2.4 Uurimuse käik

Intervjuud lastega toimusid märtsis - aprillis 2017. Andmete kogumiseks sobivate uurimuses osalejate leidmiseks kasutasin mugavusvalimina oma tööalaseid kontakte. Kuna töötan ise ühes kohalikus omavalitsuse lastekaitsetöötajana, oli mul mugav ja lihtne paluda kolleegide abi uurimuses osalejate leidmiseks. Samuti palusin abi kohaliku noortekeskuse juhatajalt sobivas vanuses laste leidmiseks ja uurimusse kutsumiseks.

Kuna minu kindlaks sooviks oli kaasata uurimusse ka neid lapsi, kellel on olemas kokkupuude lastekaitsetööga, pakkus lastekaitsetöötaja minu poolt ette antud vanusepiirangut (13-16 a) arvestades omalt poolt välja lapsed, kes võiksid tema meelest olla valmis rääkima. Esmase kontakti perega lõi lastekaitsetöötaja, et küsida

lapsevanemate ja laste nõusolekut uurimuses osalemiseks ning nende kontaktandmete edastamiseks minule. Ühel juhul keeldus lapsevanem koheselt oma lapse kaasamisest uurimusesse, sest arvas, et tema laps muutub lastekaitsetööst vesteldes emotsionaalseks ning saab täiendava trauma seoses eelnevate negatiivsete kogemustega lastekaitsetöoga. Teised vanemad olid nõus ja seejärel andis lastekaitsetöötaja perede kontaktandmed minule ning suhtlemist potentsiaalsete uurimuses osalejatega jätkasin mina.

Enamjaolt võtsin vanemate asemel kontakti kohe laste endiga, kuna pidasin kõige olulisemaks lapse enda nõusolekut ja soovi uurimuses osaleda. Tutvustasin veelkord kõigile lastele uurimuse eesmärki ning rääkisin uurimuses osalejate konfidentsiaalsusest, et nad saaksid teha informeeritud otsuse uurimuses osalemise kohta. Kuigi lapsevanem oli andnud eelneva nõusoleku laste osalemiseks uurimuses, keeldusid kolm ühe pere last siiski uurimuses osalemisest. Samuti keeldusid kaks last vestlemast oma kogemusest seoses lastekaitsetöoga ning olid nõus rääkima vaid üldistel lastekaitsetöö teemadel. Aktsepteerisin nende soove ega küsinud neilt intervjuus nende isiklike kogemuste kohta.

Lisaks lastekaitsetöötajatele palusin abi ka kohaliku noortekeskuse juhatajalt nii intervjuueeritavate laste leidmiseks kui ka noortekeskuse ruumide kasutamiseks intervjuude läbiviimisel. Noortekeskuse kaudu uurimusesse kutsutud laste puhul polnud oluline kokkupuude lastekaitsetöoga, kuna isiklikku kokkupuudet nende lastega ma käsitleda ei planeerinud. Seda peamiselt põhjusel, et paneerisin intervjuud läbi viia fookusgrupis. Minu meeldivaks üllatuseks olid noortekeskuse töötajad abivalmid intervjuueeritavate laste leidmisel ja gruppide moodustamisel. Nad rääkisid esmalt noortekeskust külastavatele lastele uurimuses osalemise võimalusest ning kutsusid neid osalema. Hiljem teatati minule nende laste arv, kes soovisid uurimuses osaleda. Leppisin noortekeskuse abil kokku sobilikud ajad kohtumiseks lastega. Kaks fookusgrupi intervjuud (kokku kaheksa lapsega) toimusidki noortekeskuses tänu noortekeskuse töötajate abile. Mõlemal korral liitus lisaks kokkulepitud osalejatele fookusgrupiga veel lapsi, kes avaldasid vahetult enne intervjuu toimumist intervjuus osalemiseks, mis tähendab, et lapsed soovivad uurimustes osaleda ning kaasa rääkida nende jaoks olulistel või neid huvitavatel teemadel. Kuna laste isiklike kogemusi ning eraelulisi teemasid intervjuude käigus polnud plaanis käsitleda, võimaldasin nendel lastel osalemist ning nende vanemaid uurimuses osalemisest ei teavitanud. Suhtusin sellesse kui lapse enda teadlikku otsusesse ja soovi.

Kuigi olin eelnevad kokkulepped intervjuude toimumise koha osas sõlminud noortekeskusega, andsin ka kõigile individuaalintervjuudes osaleda soovinud lastele valida välja neile sobiv koht intervjuu läbiviimiseks. Laste valikul toimusid intervjuud nii noortekeskuses, lapse kodus kui ka minu töökontoris. Kuigi esialgu ei pidanud ma oma töökohta sobilikuks intervjuude toimumise kohana, lähtusin kokkulepete sõlmimisel eelkõige lapse enda soovist. Näiteks tõi üks laps tõi välja, et temale noortekeskus ei meeldi, sest seal on liialt lärmakas. Ta pakkus omalt poolt vestluse kohana esialgu välja oma kodu, kuid vahetult enne intervjuud muutis koha osas meelt ning soovis võimalusel vestelda minu töökohas. Tulin tema soovile vastu, kuigi olin mures, et võib-olla ei tunne laps ennast minu töökontoris vesteldes vabalt.

Kõigi kohtadel olid omad eelised ning puudused. Noortekeskuse kõige suuremaks puuduseks pidasin liigset lärmakust. Näiteks panid noored muusika sageli liiga kõvasti või käisid pidevalt intervjuueeritavatega ruumis rääkimas, kutsudes neid välja või piiludes ruumi sisse. Arvan, et noortekeskuse liigne lärmakus ja teiste noorte huvitavad tegemised olid põhjuseks, miks kaks last loobusid individuaalintervjuudega jätkamisest lastekaitsetöoga isikliku kokkupuute teemal. Oli näha, et lapsed kiirustasid oma sõprade juurde. Lapse kodus olid segajateks tavaliselt lapsevanemad, kes käisid vahepeal toas juttu rääkimas. Segavaid faktoreid silmas pidades oli minu töökontor kõige rahulikum intervjuueerimise koht.

2.5 Uurimuse eetilised probleemid ja lahendused

Eetilise probleemina nägin, et rääkimine lastekaitsetööst lastekaitse kliendiks olevate lastega kui haavatava sihtgrupiga võib avada nendel lastel juba paranenud haavad seoses võimaliku läbielatud traumaatilise kogemusega ja lastekaitsetöoga kokkupuutega (Woolfson jt, 2010). Seetõttu pidasin vajalikuks intervjuu alustamise eel selgitada lapsele, et ta võib keelduda ebameeldivatele küsimustele vastamast või katkestada intervjuu.

Lisaks pidasin oluliseks vältida nende laste kaasamist uurimusse, kellega minul isiklikult on varasem kokkupuude lastekaitsetöös. Lastekaitsetöötajana oleks ebaetiline küsida minu kui lastekaitsetöötajaga kokku puutunud lastelt hinnangut minu töö kohta. Seetõttu pidasin vajalikuks kutsuda uuringusse osalema vaid neid lapsi, kellega tööalane kontakt puudub või on olnud minimaalne. Minimaalse kokkupuute all pean silmas mõningase

teabe olemasolu lapse perekondlikust taustast, mis seoses töökohaga võib olla minule teada.

Kõige suuremaks eetiliseks probleemiks pean laste poolt antud vastuste tõlgendamist minu kui täiskasvanu perspektiivist. Minul täiskasvanuna ning ka lastekaitsetöötajana võib olla fookus tulemuste tõlgendamisel nendele teemadel, mida ma ise eelkõige laste osalemisel lastekaitsetöös olulisemaks pean.

2.6 Uuriija refleksiivsus

Kvalitatiivse uurimuse puhul on oluline mõista, et uurijal võib olla mõju andmete kogumisele ning tõlgendamisele. Olles ise lastekaitsetöötaja ühes kohalikus omavalitsuses, olin töö kirjutamisel teadlik, et minu roll lastekaitsetöötajana mõjutab nii uurimuse käiku kui ka tulemuste tõlgendamist. Püüdsin kogu uurimuse vältel lastega rääkides silmas pidada, et antud uurimuses esinen ma siiski tudengi ja mitte lastekaitsetöötajana. Arvan et kindla rolli määratlemine ja enese mõjust uurimusele teadlik olemine oli mõnevõrra kasuks. Siiski on ilmselt nii tulemuste tõlgendamisel ja analüüsimisel märgata lastekaitsetöötaja diskursust ning keskendumist teemadele, mida esialgu pidasin ka eetilise probleemina tõenäoliseks.

Kõige suuremaks murekohaks antud uurimuse puhul pidasin seda, et mõned uurimuses osalenud lapsed olid teadlikud, et töötan ise lastekaitsetöötajana, mistõttu ei pruugi osade laste esitatud arvamused esindada lapse tegelikku arvamust lastekaitsetööst. Võib-olla esines mõnel lapsel ka hirne, et räägin lapse arvamusest mõne oma kolleegiga, vaatamata sellele, et intervjuude eel selgitasin kõigile lastele, et nende poolt räägitut kasutan vaid õppetöö eesmärkidel ning öeldut teistele ei avalda. Sellele vaatamata võisid mõned lapsed anda vastuseid, mis oleks minule kui lastekaitsetöötajale ootuspärased. Uurimuses osales ka lapsi, kellel kokkupuude lastekaitsetöoga on olnud teistes linnades või puudus sootuks. Kuid ka nende laste ütlusi võis mõjutada suhtlemine minu kui täiskasvanud isikuga, kellele lapsed andsid ootuspäraseid ning sobilikke vastuseid.

Intervjuusid läbi viies ning laste isiklikust kokkupuutest lastega rääkides tundsin sageli ebakindlust, et võib-olla käsitlen lapse jaoks emotsionaalselt haavatavaid teemasid. Mõne lapse puhul paistis silma, et perekondlikel teemadel rääkimine valmistab lapsele

raksusi. Siis liikusin tavaliselt küsimustega edasi ning last rääkima ei survestanud. Mõne küsimuse juures hakkasid lapsed ka selgitama, et pereolukord võrreldes varasemaga on paranenud, justkui tundes ebakindlust minule kui lastekaitsetöötajale avaldatud info tõttu.

Üldiselt paistis kõigi uurimuses osalenud laste puhul silma veidi ebakindlust lastekaitsetööst rääkimisel. Kõige sõnaahtramad oldi nende küsimuste osas, mis puudutasid lapse üldisi teadmisi lastekaitsetööst. Ilmselt kartsid lapsed anda valesid vastuseid, vaatamata sellele, et selgitasin, et ma ei kontrolli nende teadmisi, vaid soovin vaid teada, mida lapsed arvavad. Teisalt võis lastekaitsetöö tunduda lastele liialt abstraktse teemana, eeldades lastelt analüüsivõime ning üldistamise oskust. Kõige vabamalt vestlesid lapsed ootustest lastekaitsetöö ja lastekaitsetöötaja suhtes. Siis muutus laste kõne alati kiiremaks, lõbusamaks ja enesekindlamaks.

Kuulates intervjuudes osalejate arvamusi lastekaitsetööst ja sellega kokkupuutest, tekkis mul mõnikord soov täpsustada või selgitada lastekaitsetöoga seonduvat. Seda ma siiski ei teinud. Ühes grupis osalenud laste soov oli vestelda ka peale intervjuud. Lapsed rääkisid nende tegemistest koolis ning koolivälisel ajal. Siis saime laste soovil vestelda ka lastekaitsetööst. Rääkisime lastega peaaegu kolm tundi. Lapsed avaldasid peale intervjuud toimunud vestluse ajal soovi uuesti mõnda küsimust seoses lastekaitsetöoga ja kogemusega lastekaitsetöös täpsustada, mistõttu tegime nende lastega ka teise intervjuu. Ilmselt tundsid lapsed ennast intervjuu alguses minuga ebakindlalt ega julgenud või soovinud oma kogemusi minuga jagada. Kuid vestlus vabas õhkkonnas mõjus lastele tõenäoliselt julgustavalt. Arvan abiks oli mitteformaalne suhtlemine lastega ning suhtumine lapsesse kui võrsesse ja kompetentsesse partnerisse, kelle arvamused on täiskasvanule olulised.

Märkasin sageli intervjuude ajalt, et laste antud vastuseid hakkasin ma analüüsima ma juba lapsi kuulates, mistõttu tekkis minul endal vahepeal raskusi vestluse jälgimisega. Näiteks kui lapsed rääkisid ootustest lastekaitsetöötajale, mõtlesin koheselt, kas mina vastaks laste ootustele ning kuidas kirjeldaksid lapsed mind lastekaitsetöötajana. Arvan, et rääkimine lastega lastekaitsetöö teemadel on mind erialaselt rikastanud. Tundsin peale intervjuusid, et mõistan paremini, milline on lastekaitsetöötaja roll laste silme läbi.

III TULEMUSED JA ARUTELU

Selles peatükis esitan laste kirjeldusi lastekaitsetööst põimituna laste kogemustega. Kaldkirjas esitatud tekst tähistab laste endi poolt kasutatud sõnu. Laste ootusi lastekaitsetööle käsitlen tulemuste ja analüüsi lõpus eraldi alateemana, kuigi ka selles peatükis esitatud laste kirjeldused peegeldavad laste ootusi lastekaitsetööle.

3.1 Lapsed räägivad laste õigustest, kohustustest ja vastutusest

Palusin uurimuses osalenud lastel nimetada, milliseid seadusi on loodud laste kaitseks ning küsisin, mis nendes seadustes nende meelest on või võiks kirjas olla. Kuigi mitte ükski laps ei teadnud nimetada Lastekaitseseaduse nime, oskasid lapsed nimetada põhiõigusi nagu õigus elementaarsete vajaduste rahuldamisele nagu *turvalisus, peavari, söök, puhtad riided, õppimise koht*. Samuti õigus olla *kaitstud vägivalda ja väärkohtlemise eest* ning *“avaldada soovi”*. Laste õiguste konventsioon ratifitseeriti Eestis 1991. aastal ning alates sellest ajast on Lastekaitse Liit jt organisatsioonid teinud teavitustööd laste õiguste valdkonnas, seetõttu ilmselt oskasidki lapsed nimetada lapse õigusi vaatamata sellele, et nad ei osanud nimetada seaduse nime. Samas aga ei nimetanud mitte ükski laps õigust esitada kaebus lasteasutuse vastu. Võimalik, et see on nii seetõttu, et uus lastekaitse seadus jõustus alles hiljuti ning kaebeõigusest pole veel tehtud laste hulgas teavitustööd.

Kõige rohkem oskasid lapsed lapse õigustega seoses rääkida *kohustusest käia koolis ja saada teadmisi*. Samale tulemusele jõuti ka 2012. aasta Lapse õiguste ja vanemluse monitooringus (2012), et kõige sagedamini seondub fraas „lapse õigused“ nii täiskasvanutele kui ka lastele hariduse ja kooliga. Rääkides lastega lapse õiguste ja kohustuse käsitlemisest koolis, vastasid lapsed, et koolis räägitakse pigem *koolikohustusest*:

T14-INT1: *„Koolis on ja räägitud, et lapsed peavad ikka koolis käima ja tunnis peavad kuulama ja põhjusega ei tohi koolist ära minna kui on just mõjuv põhjus, näiteks jääb haigeks keset kooli või koolipäeva või niimoodi. /.../*

On mõistetav, et koolis rõhutatakse eelkõige kohustusi, mis on kooli kui süsteemi toimimiseks kõige olulisemad ning teised lapse õiguste valdkonnad võivad olla jäänud

tagaplaanile. T14-INT1: *“Et meil ei ole niimoodi koolis, et tulevad kõik näiteks saali või aulasse ja siis hakatakse laste kaitsest ja nendest õigustest rääkima. Et ainult ikka niimoodi, et käige ikka koolis ja kohe kui te tahate koolist ära minna, siis te peate õppejuhi juurde minema, oma klassijuhatajale teatama. Et meil ei ole niimoodi lastekaitsega seoses, meil on ainult need kooli nagu seadused.”*

See näitab lapse klassikalist positsiooni ühiskonnas, kus rõhutatakse lapse kohustustega seotud aspekte ning vähem neid õigusi, mis last võimustaksid. Ka lapsed ise ei räägi lapse õigustest, ilma, et nad ei mainiks lapse kohustusi. Teiselt poolt on see ka näide süsteemide fragmenteeritusest. Ilmselt iga asutus rõhutab neid õigusi, mida peetakse konkreetse asutuse ja laiemalt selle süsteemi sees kõige olulisemaks. Kooli jaoks on oluline, et laps täidaks kohustust käia koolis ning *saaks teadmisi*. Võimalik, et lapsed on lapse õigusi puudutava temaatika osas pigem täiskasvanute poolt loodud infoväljas, kes talle seadust valikuliselt tutvustavad või rõhutavad neid aspekte, mida täiskasvanu ise olulisemaks peab. Lapsel võib olla raske iseseisvalt seadust otsida, leida ja lugeda, sest seadused on oma spetsiifilise juriidilise keelekasutuse ja semantilise keerukuse tõttu mõeldud kasutamiseks pigem täiskasvanutele. Seaduse teksti kirjutamisel ei ole justkui arvestatud laste kui aktiivsete subjektidega, kes võiksid seadust lugeda ja uurida, vaid pigem subjektidega juriidilises mõttes: grupiga kelle kohta käib seadus. Ka Strömpl ja Linno (2014) on kirjutanud seoses 2013. aastal koostatud lastekaitseseaduse eelnõuga, et lastekaitseseaduse sõnastus on keeruline ja subjekti määratlemine seaduses on hägune, mis tähendab seda, et seaduse teksti juurest tõrjutakse eemale inimesi, kes võiksid olla seaduse subjektid.

Teine valdkond, mida kõik uurimuses osalenud lapsed hästi tundsid, oli lapse vastutusvõimeliseks saamine 14-ndast eluaastast. Lapsed seostavad vastutusvõimet otsustusvõimega ja rääkisid, et *kui laps on piisavalt vana ja hakkab vaikselt iseseisvaks saama*, siis peaks laps juba ise otsustama enda elu puudutavaid küsimusi, sest *nad oskavad ise käituda juba normaalselt ja oskavad vastutust nagu ise võtta*.

Üks laps rääkis vastutusvõimeliseks ja otsustusvõimeliseks saamise küsimuse juures, et tänapäeva lapsed on arukamad ning muutuvad aurkamaks iga generatsiooni vahetumisega, mistõttu peaks laste vastutus- ning otsustusvõimega seonduvaid piire justkui nihutama:

P15-INT4: *“/.../ vaadates tänapäeva lapsi, nad on arukad juba /.../ Mul alles sündis onul sündis ütleme siis laps, et ta on sama vanalt kui ma praegu olen, ta on targem kui mina mingites kindlates punktides, kuna ta on jälle ütleme uuem. Ütleme, et ta on mingitest asjades kindlasti arukam kui mina. Uuem generatsioon. /.../ Ongi uus tarkvara.”*

Ta rääkis, justkui peaks 14-aastastele lastele andma autonoomsuse teha enda elu puudutavaid otsuseid ning vihjas, nagu oleks lapsepõlve ning täisiga piiritlev vanus (18 eluaastat) lapsepõlvede ning generatsioonide vahetumisega devalveerunud. Justkui oleks uuemad põlvkonnad kvalitatiivselt täiesti erinevad eelmisest. Teisalt näeb ta ilmselt kõrvalt, et olenemata vanusest on lapsed tegelikult nutikad ning kohanduvad kiiresti sotsiaalsesse keskkonda.

Ka teised lapsed räägivad justkui piiride nihutamisest ning ütlevad, et piisav vanus iseseisvate otsuste vastuvõtmiseks peaks saabuma vanusega 14 eluaastat. Selline piiride nihutamine annaks lastele ilmselt suurema võimaluse osaleda aktiivsemalt enda heaolu loomises:

P15-INT4: *“[Lapsed peaksid saama 14-aastaselt otsustusõiguse] Sellepärast, et seal juba teatakse mis on, laste õigused ja kohustused ja et nad saavad omapoolse panuse ka anda, et nemad ei taha niimoodi enam, et nad tahavad hoopis niimoodi teha.”*

Laste kirjeldustest nähtub, et nad on motiveeritud aktiivselt kaasa rääkima, osalema ning otsustama ja nad väljendavad oma kompetentsust valikute tegemisel. Tundub, et vanust 14 näevad lapsed olulise murdepunktina täiskasvanumaks saamisel, sest õiguslik vastutus eeldab lapselt ka teatud kompetentsi tegemaks iseseisvaid ning täiskasvanumaailmas aktsepteeritavaid valikuid. Mõni laps esitas ka omapoolse ettepaneku, kuidas võiks täiskasvanud tema arvates laste vastutusvõimega ning otsustusvõimega seotud küsimuses laste vanusega arvestada:

T15-F1: *“Okei, oleneb inimesest aga vaata kui 14 aastaselt sa hakkad nagu vastutama enda asjades onju, siis oleks nagu normaalne, et sinu häält nagu arvestatakse ka, sest kui sa hakkad politseis ja igasugustes sellistes asjades nagu, sellistes tõsistes asjades enda eest nagu ise vastutama, siis nagu sellises vanuses võiks nagu teistes asjades ka arvestada. /.../ Alla selle 13 ja 12 sa võiksid lihtsalt nagu oma arvamust avaldada vaata. /.../ Ja seda võidakse kaaluda või niimoodi /.../ 14 juba nagu, võiks juba nagu päris arvesse võtta.”*

Lapsed räägivad, et teatud vanusest justkui koheldakse neid seaduse ees ebavõrdselt. Näiteks nähakse 14-aastast last vastutusvõimelisena karistuse kandmiseks aga mitte otsustusvõimelisena, et teha ainuisikuliselt enda elu puudutavaid otsuseid. Selline erisuste tegemine viitab laste silmis ilmselt lapse õiguste ebaproportsionaalsusele ning demonstreerib, et ühiskonnas domineerib pigem täiskasvanupoolne lapseõlve kontrolliv ning last karistav pool, mitte aga lapse iseseisvat osalemist ja otsustamist toetav pool. Tundub, et laste arvates võiks lapsi küpsuse alusel ka mingis vanuses lastegrupis sees, anda neile rohkem vastutus- ning otsustusruumi. Sellised kirjeldused peegeldavad laste püüdeid saavutada kontroll oma elu üle.

On huvitav, et lapse õiguste küsimuse juures räägivad lapsed taaskord lapse kohustustest. Ilmselt teeb noorsoopolitsei lastele koolides efektiivset teavitustööd, et lapsed oleksid teadlikud, mis võib neid oodata reeglite rikkumisel. Siin peegeldub justkui täiskasvanute soov kontrolliga lapseõlve, et lapsed ei rikuks ühiskonnas kehtivaid õiguslikke norme ja ei satuks ebapädevate otsuste tõttu pahandustesse. Seetõttu koolitatakse lapsi ja transformeeritakse neid tublideks ning õiguskuulekateks tulevikukodanikeks.

3.2 Kes on lastekaitsetöötaja?

Uurimuses osalenud lapsed rääkisid, et lastekaitsetöötaja peamiseks sihtgrupiks töös on lapsed ning lastekaitsetöötajate ülesandeks on tegelemine laste õigustega ning kaitsta lapsi. Kuigi lapsed räägivad, et lastekaitsetöötaja tegeleb lapse õigustega, seostatakse lastekaitsetööd siiski peamiselt probleemidega tegelemisega:

T15- F1: *“Ta tegeleb me mingite probleemidega mis lastel on. Laste probleemidega.”*

Kuna lastekaitsetöötajad ka ise nimetavad oma peamise tööülesandena probleemidega tegelemist (vt Kohaliku tasandi..., 2016) ning ka Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse käsiraamatus (2015) on välja toodud, et kitsamas tähenduses on lastekaitsetöö seotud lapse õigusega olla vaba igasugusest vägivallast, siis on üsna ootuspärane, et selline seisukoht lastekaitsetööst kui probleemidega tegelemisest on ühiskonnas levinud. Võimalik, et lastele on räägitud, et lastekaitsetöötaja poole tuleks pöörduda just probleemide korral või seostavad nad ametinimetuses sisalduvat sõna *kaitse* probleemide ning riskidega. Strömpl ja Linno (2014) on kirjutanud praegu kehtiva lastekaitseaduse eelnõu kohta, et nimetades seadust lastekaitse seaduseks, nähakse ilmselt otsekohe ohtu,

mille või kelle eest lapsi kaitsta. Seetõttu võib olla, et ka lastekaitsetööd nähakse suunatuna kitsale ringile, nn riskis elavatele lastele ja peredele ning seetõttu iga laps ei pruugi ennast tunda lastekaitse subjektina. Kuigi on võimalik, et ka uurimuses osalenud lastekaitsetöö kogemusega lapsed ei pruugi ennast tunda lastekaitsetöö subjektina, arvasid kõik lapsed, et lastekaitsetöötajat kui spetsiifiliselt lastega töötavat spetsialisti on vaja:

P15-INT4: “Et lastel ei ole kuhugi mujale väga pöörduda kui lastekaitsetöö. Sellepärast neid ongi vaja”.

Lapse jaoks kõige olulisem tugi on perekond ning teised olulised inimesed tema lähivõrgustikus. Kui lapsel puudub lapsevanema toetus või võrgustik, polegi lastel ilmselt kuhugi mujale muredega pöörduda kui lastekaitsetöötaja poole. Võimalik, et isegi kui lapsed paluksid abi teistelt täiskasvanutelt (näiteks õpetajalt), jõuavad tõsisemad juhtumid tõenäoliselt lõpp-punktina ikka lastekaitsetöötajate vaatevälja.

Rääkides lastega lastekaitsetöötajatest, tuli laste juttudest välja, et lastel on kindel ettekujutus lastekaitsetöö tegija isikuomaduste ning sellest, miks lastekaitsetööd teha. Näiteks üks lastekaitsetöö kogemusega laps arvas, et lastekaitsetöötaja on ka ise enda lapsepõlves kasvanud ebastabiilsetes oludes ja kogenud sarnaseid läbielamisi nagu lastekaitsetöötajate poole pöördunud lapsed.

P16-F3: “/.../ lastekaitsetöötaja on seda tööd ise õppinud ja selle ma arvan ise läbi elanud ja ma arvan, oskab panna ise sõna sekka sellele. Kui näeb kõrvalt teiste laste probleeme. Või noh, ei näe otseselt probleeme, aga oskab leida sellele probleemile lahendusi, mis on antud teemade juures.”

Tema jaoks tunduvad olevat võrdselt olulised eriala õppimine ning isiklikud kogemused. Selle taga võib olla arusaamine, et justkui läheksid väärkohtlemise või vägivalla kogemusega inimesed õppima abistavaid erialasid nagu näiteks lastekaitsetööd. Laps ilmselt arvab, et sarnase kogemusega lastekaitsetöötajad oskavad oma kogemuse kohaselt lapsi paremini mõista, läheneda olukorrale abivajava lapse perspektiivist ja pakkuda lahendusi oma lapsepõlvkogemustest lähtuvalt. Seeläbi peaks lastekaitsetöötaja tema arvates last ilmselt paremini mõistma ning tema lahendused probleemidele on asjakohasemad, sest oma kogemused on lapse mõistmiseks olulised.

Üks lastekaitsetöö kogemusega laps rääkis, et lastekaitsetöötajal peab olema raha teenimisest olulisem põhjus lastekaitsetöö tegemiseks:

T14-F3: “/.../ *Ja mitte tegema seda tööd raha pärast, vaid sellepärast, et üritabki aidata lapsi. Muidugi leiba on vaja ka teenida, aga ikkagi. Nagu midagi ikka peab olema sinu sees seda ka, et sa tahad aidata. /.../ Ja talle peavad lapsed meeldima. Mitte nagu niimoodi, et hakkab eristama /.../*”

Ta eeldab lastekaitsetöö kui abistava eriala töö tegijalt justkui mingite eriliste moraalsete väärtuste olemasolu ja räägib, et lastekaitsetöötajale *peavad lapsed meeldima*. Võimalik, et selle taga on arusaamine, et materiaalseid väärtusi tähtsustav inimene suhtub abivajaja ehk lapse muredesse pealiskaudselt ning mõõdab töö tulemust rahas, aga mitte abistamise tulemuslikkuses. Ehk on laps kõrvalt näinud täiskasvanute suhtumist töö tegemisse kui tüütusse kohustusse, mida peab tegema raha teenimise eesmärgil, mitte aga enda rahulolu või mõne muu eesmärgi nimel. Selline suhtumine lastekaitsetöös võib tunda lapsele vastuvõetamatuna, sest abivajav laps vajab enda kõrvale enam kui vaid raha teenimise eesmärgil tegutsevat füüsilist keha. Seega on võimalik, et laps arvab, et see lastekaitsetöötaja, kes ei tee tööd missioonitundest või kellele ei meeldi lapsed, suhtub lapsesse kui objekti, mitte kui abivajavasse subjekti.

3.3 Lastekaitsetöötaja poole pöördumine

Rääkisime lastega ka lastekaitsetöötaja poole pöördumisest. Arutasime, kas nad pöörduksid ise mõne oma murega või probleemiga lastekaitsetöötaja poole. Laste arvamused erinesid. Mõned lapsed, kes on ise varasemalt kokku puutunud lastekaitsetööga ning saanud lastekaitsetöötaja juures abi, arvasid, et nad siiski ise pöörduksid lastekaitsetöötaja poole ka edaspidi, kuid *vahepeal, aga mitte kogu aeg*. Piisava põhjusena lastekaitsetöötaja poole pöördumiseks nimetati koduseid probleeme. Näiteks siis, kui on *sellised väga ohtlikud asjad, mis last mõjutaksid*. Ohuna lapsele nimetati seda, *kui vanemad lähvad joomisega üle piiri või oleks vägivald peres*. Ilmselt on ka lastele räägitud, et lastekaitsetöötajal tuleb pöörduda eelkõige probleemide korral.

Üllatavalt paljud lapsed aga mõnsid, et nemad lastekaitsetöötaja poole ei pöörduks mitte mingil juhul, vaatamata sellele, et nad ise pidasid lastekaitsetöötaja olemasolu vajalikuks. Seda rääkisid peamiselt need lapsed, kes olid lastekaitsetöötajas pettunud või kes varasemalt lastekaitsetöötajaga kokku pole puutunud. Esmalt selgitati mittepöördumist lootusega, et kodune olukord muutub ise, nii et kaob ära pöördumise põhjus:

T14-F3: *“Ma arvaks, et see laabub ja pole mõtet. Laabub või siis läheb nagu kõik korda või ma'i oska öelda.”*

Tõenäoliselt lapsed usuvad, et täiskasvanud on piisavalt arukad õppimaks oma vigadest või tunnevad lapsed, et nad saavad ise mingite tegevuste läbi mõjutada oma vanemaid. Teisalt võib olla, et nad arvavad, et nad harjuvad koduse olukorraga ning suhtuvad sellesse kui paratamatusesse. Ilmselt need lapsed, kes tajuvad, et nende püüded kodust olukorda muuta ei toimi või kes ei kaotavad lootuse, pöörduvad lastekaitsetöötaja poole. Julgust lastekaitsetöötaja poole pöördumiseks seostas üks laps, kes on ise olnud pöördujaks, vanusega ja sellest tuleneva adekvaatsusega olukorda hinnata ning iseseisvalt tegutseda:

T14-INT1: *“/.../ aga siis kui mina sain vanemaks, siis ma sain aru, et ee, see kasuisa ei ole normaalne. /.../ Aga siis ma otsustasin, et mina ei taha enam sellises kodus elada ja kõigepealt läksin ma politseisse ja siis soovitatigi lastekaitset. Et ema pöörduks lastekaitseesse.”*

Vanemaks saades hindas ta ilmselt ühiskonnas nähtu, kuuldu ning küpsuse taustal olukorra ümber ning võttis aktiivse tegutsejana passiivseks jäänud vanema kõrval ohjad enda kätte, et muuta oma perekonnas toimuvat. Võimalik, et saades vanemaks, tema teadlikkus kasvas, ta hakkas vaatama oma kodusele olukorrale teisiti ning mõistis, et mitte ainult perekond ei mõjuta teda, vaid ka tema saab mõjutada perekonda. Lastekaitsetöötajalt lootis ta tõenäoliselt abi nii tema huvide eest seisja kui ka eestkõnelejana. Nii seadis ta vanema enda aktiivse tegevuse läbi sunnitud valiku ette, kus sund olukorda muuta tuli ametivõimude poolt. Lapsel endal on keeruline oma ise vanemat sundida, sest ta on vanemast madalamal võimupositsioonil, küll saab ta aga erinevate tegevuste läbi vanemat mõjutada.

Teisalt seletatakse lastekaitsetöötaja poole mittepöördumist selle pöördumise mõjuga lapsevanematele. Näiteks tuntakse vanemale kaasa, kardetakse vanemate pahameelt:

T13-F2: *“Äkki vanemad on sellest nii löödud ja siis nad on veel kurjemad ju.”*

Lastele võib tunduda lastekaitsetöötaja poole pöördumine ilmselt vanema poolt kehtestatud piiride üleastumisena, kus lapsed justkui on reetnud oma vanemaid ning võivad saada selle eest karistada. Lisaks rääkisid lapsed kaastundest oma vanemate vastu, kui *vanemalt võetakse lapsed ära, sest siis nemad [vanemad] oleksid nagu väga kurvad.*

Näib, et lapsed on valmis enese heaolu ohverdama vanemate heaolu nimel või näevad lapsed enda heaolu ainult perekonna kontekstis ning tunnetavad, et on sellest sõltuvad. Lisaks tekitab selline vanemate reetmine laste sõnul *süütunde, et nagu miks ma ikkagi tegin seda*. Vastakate emotsioonidega on lastel endil ilmselt keeruline toime tulla. Tõenäoliselt tunnevad nad ebakindlust ka selles osas, mis hakkab toimuma edasi lastekaitsetöötaja poole pöördumise järel. Kõige suuremat hirmu väljendatakse tundmatusse kohta, kuhugi turvakodusse või lastekodusse saatmise ees:

T13-F2: *“Sa ei tea ju mitte kunagi, et tuldakse sulle koju, mai tea, sind saadetakse sind kuhugi turvakodusse”.*

T14-F2: *“Pluss sa ei tahaks veel ise minna kuhugi lastekottu nagu.”*

Lapsed räägivad endist justkui objektidest, keda lastekaitsetöötaja vastu nende tahtmist lahutab perekonnast. Laste hoolekandeesutustest räägitakse kui abstraktselt kohast, mis eksisteerib kusagil kaugel ning millest oma perekonnaga koos elavad lapsed midagi ei tea või mida nad ette ei kujuta:

T14-F2: *“See [lastekodu] on täiesti teine elu. See ei ole üldse selline mida sa nagu oled harjunud elama oma kodus ja nagu niimoodi. Ma arvan, et ma nagu ei julgeks sellepärast, et ma ei oleks nagu valmis nendeks uuteks muutusteks näiteks.”*

Harjumuspärasest keskkonnast ja vanematest lahkumine tooks kaasa hirmu ja ebakindlust, sest lastel puudub nõu garantiid tuleviku osas. Kardetakse, et ei suudeta kohaneda uue ja ilmselt laste jaoks ebareaalse keskkonnaga nagu asenduskodu, kus on teistsugused reeglid, inimesed ning nõudmised lapsele. Näib, et nendel lastel on kahtlus, kas perekonnast eraldamine tegelikult midagi parandaks. Pigem toob see lapsele kaasa uued ja teistsugused raskused, sest laps peab kohanema oma perekonnavälise keskkonnaga, kuid lapse võrgustiku keskmeks on just oma perekond, mis on sideme loojaks teiste kultuuriinstitutsioonidega (Corsaro, 1997). Selline perekonnast lahtirebimine lõhub lapse kultuurirutiini ning sotsiaalse kuuluvuse. Siiski rääkis üks lastekaitsetöö kogemusega laps, et ta oleks valmis kohanema pigem uue eluga *lastekodus*, kui kannataks vanemate väärkohtlemise või koduste kehvade olude tõttu:

P16-F2: *“Ma näeks kõrvalt, et mu vanemad peksavad üksteist ja joovad alkoholi, siis ma pöörduks ikka küll jah lastekaitse poole selles suhtes, et ma küll ei kannataks seda kõrvalt*

ise vaadata. /.../ Ma läheks ikkagi pigem lastekodusse, kui ma elaks kuskil... Põhimõtteliselt ei elakski.”

See laps justkui tõdeb, et *lastekodu* oleks sellises olukorras pigem pääsetee. Võimalik, et hirm perekonnast eraldamise ees kahaneb ka vanuse kasvades, sest kui kõik nooremad lapsed väljendasid perekonnas eraldamise ees hirmu, siis uurimuses osalenud vanemad lapsed hirmust perekonnast eraldamise ees ei rääkinud. Ilmselt tunnevad nad peaaegu täiskasvanutena suuremat iseseisvust ning sõltumatust vanematest, olles justkui valmis vormunud astumaks perekonnast väljapoole.

Ebapiisavaks põhjuseks lastekaitsetöötaja poole pöördumiseks nimetasid kõik lapsed probleeme koolis, sest *koolis on olemas õpetajad ja psühholoog*. Koolis on ilmselt räägitud, et sealsed probleemid lahendatakse süsteemisiseselt. See aitab koolil hoida kontrolli nii laste kui ka süsteemi üle. Teisalt nägid lapsed ka koolivälistes probleemides võimalikku abi kooli psühholoogilt või õpetajalt. Ilmselt seetõttu, et kooli psühholoog ning õpetaja on lapse jaoks lähemal, tegutsevad lapsele tuttavas ja turvalisemas keskkonnas ning nende tööülesanded ja abistav roll on lastele selgem. Võimalik, et lapsed loodavad, et õpetaja ja psühholoog lahendavad probleemid piirdudes kooli ning lapsevanema ühiste koosviibimistega, kus koolitöötajatel puudub võimalus rakendada sanktsioone lapsele ja lapsevanemale ja saata last lastekodusse.

Erinevus seoses pöördumisega teemaga tuli välja lastekaitsetööga kokku puutunud ning lastekaitsetöö kogemusega laste vahel. Kui paljud lastekaitsetöö kogemusega lapsed arvasid, et lastekaitsetöötaja poole võiks pöörduda ka näiteks toiduabi saamiseks, siis pikaajalise lastekaitsetöö kogemusega laps, kelle perele on lastekaitsetöötaja andnud ka toidu osas abi, rõhutas, et *toidu või mingi sihukese abi* saamiseks kindlasti ei pöörduks. Ta sildistab toiduabi andmist *sihukeseks*, justkui öeldes, et elementaarse abi andmine on inimese abivajaduse rõhutamine ning alavääristamine. Tõenäoliselt teab ta, et lapse elementaarsete vajaduste rahuldamine on eelkõige vanema ja mitte riigi roll ning näeb sellise abi andmist või küsimist häbiasjana, kus vanema abitus ja toimetulematus muutub abi andmisega lapse jaoks justkui silmaga nähtavaks ja käega katsutavaks. See on justkui ametlik kinnitus, et perekonnas on probleeme.

Laste juttudes peegeldub ka lastekaitsetöötaja kuvand ühiskonnas, kus lastekaitsetöötaja justkui võtab lapsi perekonnast ära, mitte ei ole tema tegevus probleeme ennetav ja lapsi

ning peresid toetav. Kui rääkisime lastega, kas üldse on võimalik ennetada riske probleemidele, olid lapsed aga arvamusel, et *seda ei saagi ennetada ja kui juhtub, siis juhtubki*.

Ennetustöö tegemine tuli lastekaitsetöötajatele uue lastekaitseadusega ning võimalik, et seoses varasema vähese tähelepanuga ennetustööle, ei räägi ka lapsed ennetusest kui võimalikust strateegiast riskide ärahoidmiseks. Võib ka olla, et nad peegeldavad oma kogemusi seoses koolis nähtuga, kus ehk vaatamata ennetustööle koolikiusamise teemal, pole koolikiusamine kui taunitav nähtus kadunud. Seega nad ilmselt arvavad, et ühiskonnas toimuvaid protsesse ning juurdunud kultuurirutiine on raske muuta või mõjutada. Sellise arvamuse taga võib olla ka täiskasvanute endi jäik suhtumine muutuste võimalikkusesse ning erinevate positsioonide paratamatusesse ja on võimalik, et lapsed on sellise arvamuse täiskasvanutelt lihtsalt üle võtnud.

3.4 Kaitse “halbade” vanemate eest

Intervjuude käigus arutlesime lastega, kelle või mille eest peab lapsi kaitsma. Lapsed nimetasid *vägivalda, nälga, kiusamist, pahandustesse sattumist*. Kuid kõige sagedamini nimetasid lapsed “*halbaid*” vanemaid ohuna lastele:

Intervjueerija: “*Mille või kelle eest lapsi peab kaitsma?: “Halbade vanemate”*. See näitab, et ka lapsed ise teavad, et vanemlikul võimul on piirid ning nad ei ole vanemate eraomand. “*Halbasid*” vanemaid kirjeldasid lapsed *vägivaldsete ja joodikutena*, kes võivad ohustada oma lapsi mitmel viisil. Näiteks kui vanemad *ei tegele lapsega, väärkohtlevad last, kutsuvad külla võõraid inimesi, kellest võib lapsele oht tulla*. Kõige enam toodigi välja lapse füüsilist väärkohtlemist vanema poolt, vanemate alkoholiprobleeme, vanemate töötust ja sellest tulenevaid ohtusid lapsele. Vaid mõned üksikud lapsed ütlesid, et lapsi tuleb kaitsta *iseenda eest*. Isegi kui lapsel on probleeme ning ta ohustab oma käitumisega iseennast, peitub probleemi põhjus laste sõnul ilmselt ikkagi vanemates ja koduses keskkonnas, mitte lapses ja tema ebaküpsuses:

P15-INT4: “*Asi ei ole kogu aeg lapses, asi on kokkuvõttes vanemates tegelikult. Sest nagu lapse elu käibki seda rada pidi, milline on tema ümbruskond ju. /.../ Ma ei ütle, et [lapse] vanuses on asi. Ma ütlen ausalt, et keskkonnas on pigem asi.*”

Ta räägib kodusest keskkonnast ega maini näiteks kooli. Ilmselt ei pea ta koolikeskkonnast rääkimist lastekaitsetöö teemal asjakohaseks, sest nagu ka laste juttudest ilmnes (vt pt Kes on lastekaitsetöötaja?), ei peeta koolis toimuvat lastekaitsetöötajate pärusmaaks. Teisalt on koolis teistsugused interaktsioonid kui perekonnas ning nende interaktsioonide mõju lapsele ilmselt erineb kodusest, olles mõnes mõttes ilmselt ka teisejärguline, sest kooli saab vahetada aga perekonda mitte. Seega keskendub ka laps perekonnale kui kõige olulisemale keskkonnale ning rõhutab, et lapse heaolu saab käsitleda ainult perekonna kontekstis, milles lapsed on koduse keskkonna peegeldajad. Seda, et probleemidega vanemate lastel on probleeme, esitab ta justkui paratamatusena. Ilmselt arvab ta, et lapsed on oma perekonna kultuurirutiini taasloojad ning kasutavad vanemate poolt õpitud toimetulekustrateegiaid. Tema arutelu probleemide paratamatusest ja nende edasikandumisest on sarnane lastekaitsetöötajate kirjeldustele. Linno (2012) on lastekaitsetöötajate narratiive kirjeldades toonud välja, et lastekaitsetöötajad kasutavad nõuormist erinevatest peredest rääkimisel sõna “sellised”, millega nad justkui sildistavad teistsuguseid perekondasid, andes “selliseks” olemisele lõpliku ja mittemuudetava kõrvaltähenduse. Võimalik, et tegemist on ühiskonnas juurdunud arvamusega ning ka lapsed on selle seisukoha justkui omaks võtnud, kandes seda ilmselt ka edasi.

Lastekaitsetöö kogemusega lapsed kirjeldasid ka täpsemalt, kuidas saavad lastekaitsetöötajad neid vanemate probleemide korral ning keerulises koduses olukorras aidata:

P15-INT2: *“siis nagu ikka [lastekaitsetöötaja] tuleb nagu niimoodi appi nagu, räägib temaga [lapsevanemaga]. /.../Jah, saab ma’i tea, saab helistada politseisse. Ma saaks ise ka helistada aga nagu lastekaitse juures on nagu kuidagi turvalisem tunne.”*

Sellel lapsel on kogemus lastekaitsetööga juba eelkoolieast alates. Ilmselt on ta juba lastekaitsetöötaja sekkumisega harjunud ning näeb lastekaitsetöös olulist rolli tema turvalisuse või heaolu tagamisel. Arvatavasti aitab lastekaitsetöötaja lapsel keerulises olukorras vanemaga vastandumist vältida ning annab vajadusel omapoolse, täiskasvanu kinnituse selle kohta, et olukord väärrib ametivõimude sekkumist.

Huvitav oli laste keelekasutus laste kaitsmisest ning vanemate väärkohtlemisest rääkides. Näiteks üks laps, kes on lastekaitsetöö klient, kasutas väljendit “*vanemad väärkohtlevad*”,

samas kui teised lapsed kasutasid väljendeid “näperdavad vanemad, halvad, joodikud”. Ilmselt on mõned lastekaitsetöö kogemusega lapsed kohandunud lastekaitstesüsteemiga ning võtnud üle ka ametnike spetsiifilise sõnavara.

Teisalt panin tähele, et kui lastekaitsetöö kogemusega lapsed rääkisid üldistatumalt sellest, kelle või mille eest tuleks nende arvates lapsi kaitsta, siis lastekaitsetöö kogemusega lapsed keskendusid ohtudest rääkides endi perekonnas esinevatele probleemidele või ohtudele. Näiteks lapsed, kelle vanematel on probleeme alkoholi tarvitamisega, rääkisid, et last tuleb kaitsta alkoholiprobleemsete vanemate eest ning lapsed, kelle vanemate vahel on konflikte, rääkisid, et last tuleb kaitsta vanematevaheliste konfliktide eest. Seega on lapsed ilmselt ka ise tajunud ohtu oma vanematest enda heaolule ning tundnud ennast vanemate probleemist tulenevalt abivajajana.

3.5 Kodukülastus kui kontroll

Mitmete laste arvates on lastekaitstesüsteem loodud vanemate ja kodude kontrollimiseks, et lastel oleks “hea kodu” ja “kõik oleks olemas” ning lapsele võimaldatud “vajalik keskkond”:

P15-F2: *[lastekaitsetöötajaid on vaja] Kontrollimiseks ikkagi /.../ Et kui midagi käest ära...*”

Laste sõnul kontrollivad lastekaitsetöötajad kodusid ning vanemaid peamiselt kodukülastuste abil, tavaliselt siis, kui on saabunud teade, et *midagi on valesti*:

T14-F3: *“Kui tuleb mingi signaal, et midagi on valesti, siis minnakse [kodu] kontrollima.”*

Arvestades, et ka lastekaitsetöötajate hulgas läbi viidud uuringu kohaselt on kodukülastustel lastekaitsetöös koduse olukorra kontrollimise ja sellega tutvumise eesmärk (Kohaliku tasandi..., 2016), on näha laste vaate kooskõla lastekaitsetöö töömeetoditega. Ka need lapsed, kellel pole kogemust lastekaitseööga, rääkisid kodukülastusest kui lastekaitsetöö meetodist, millega kontrollitakse kodusid. Võimalik, et lastekaitsetöö kogemusega lapsed on sõpradelt-tuttavatelt kuulnud, et lastekaitsetöötaja on käinud kellegi kodus ning nad on sellisest tavapäratust kodukülastusest omavahel

rääkinud. Või on nad näinud televiisorist saateid, kus räägitakse lastekaitsetööst ning oskavad seetõttu nimetada, kuidas lastekaitsetöötajad oma tööd teevad.

Kodukülastuse eesmärkidenä nimetasid lapsed lisaks kontrollimisele veel mitmeid põhjuseid. Näiteks kodusele olukorrale *üldise hinnangu andmine* ja *vanematega vestlemine*. Aga ka vanema poolt öeldu üle kontrollimine:

T14-INT1 *“Ma arvan, et seda [kodukülastust] on ikka vaja, et vanemad võivad rääkida, et jaa, meil on pesemisvõimalused olemas ja lapsel on endal magamiskoht, aga kui need lastekaitsetöötajad lähevad teevad seda koduvisiiti, siis nad võivad hoopis vastupidi näha. Et lapsel ei ole mingit pesemisvõimalust ja niimoodi.”*

Ilmselt peegeldavad nad oma hirme seoses sellega, mis võib juhtuda edasi, kui lastekaitsetöötaja hakkab perekonnaga tegelema, mistõttu võibolla arvavad lapsed, et vanemad võivad valetada hirmust lastekaitsetöötaja kodukülastuse ees. Või on see refleksioon üldisemast hoiakust, et inimesed tahavad ennast näidata paremast küljest ning valetavad seetõttu. Kodukülastus on laste arvates lastekaitsetöötaja võimalus koguda oma *silmaga üle vaadates* objektiivseid ja tõendavaid fakte koduse olukorra või vanemate probleemide kohta:

P15-INT4: *“On küll [vaja kodukülastusi]. Kindlasti. Kindlasti on vaja neid. Nad saavad selge pildi, kuidas laps elab, millises konditsioonis ta on seal, ee noh. Kas seal on räpane või mitte, kas seal hoitakse korda, kas söök on olemas. Kas vanemad joovad sel hetkel või mis neil viga on. Lastekaitse läheb koju ja ta saab selge pildi saab kätte. Ta saab rohkem informatsiooni kui ta vaatab oma silmadega üle.”*

Kodukülastuse põhjuseid ning eesmärki kirjeldades ei räägi lapsed aga kordagi lastekaitsetöötaja hinnangust pereliikmete omavahelistele suhetele, vaid tuuakse korratusele viitavate tundemärkidenä välja vaid väliseid puudujääke. Linno (2012: 136) on lastekaitsetöötajate narratiive analüüsisid välja toonud, et ka lastekaitsetöötajad keskenduvad vanematest rääkides pigem puhtusele ja korrale ning teevad vähem juttu emotsionaalse läheduse hindamisest.

Üks pikaajalise lastekaitsetöö kogemusega laps rääkis kodukülastusest kui lastekaitsetöötaja töövahendist nõ pereolukorra dünaamika jälgimiseks:

P15-INT2: “[Kodukülastust tehakse] Nagu, et ikka kindel olla, et kas nagu, ee, kas kõik korras on nagu. Et midagi muutunud ei ole eelmisest korrast kui midagi oli. Et kas paremaks ei ole läinud või midagi.”

Ilmselt on tema jaoks olnud kodukülastused koduse olukorra inspekteerimise vahend, millega lastekaitsetöötajad hoiavad vanemate taunitavat teguviisi kontrolli all, et vanemad tegeleksid puudujääkidega, millele lastekaitsetöötaja on tähelepanu juhtinud.

P15-INT2: “Ma arvan, et [lapsevanem] oleks kuidagi rahulikum [kui kodukülastusi poleks] aga ta teeks põhimõtteliselt seda, mida ta tahaks. /.../. Ma arvan, et ta tunneks siis, et tal ei oleks nagu mingeid nagu sihukesti piiranguid, nagu tal ei oleks nagu mingeid kohustusi /.../ Kui lastekaitse teeb seda [kodukülastusi] pidevalt, siis näiteks kui ta märkab seda [vanema probleemi], siis ta saab nagu kohe sekkuda mingil määral.”

Võimalik, et tal on selline kogemus, millest ta räägib ning ta on näinud kodukülastuste mõju vanema käitumisele, kus vanem ilmselt võimalike sanktsioonide hirmus täidab lastekaitsetöötajate soovitusi. Selline kodude kontrollimine ning vanemate jälgimine hoiab koduse olukorra tema arvates stabiilsena ning ennetab uusi probleeme. Kodukülastus võib olla ka turvatunde andjaks lapsele, et keerulises pereolukorras on lapse jaoks olemas täiskasvanu, kellelt abi paluda.

3.5.1 Etteteatamata kodukülastused

Kuigi kõik lapsed rääkisid, et lastekaitsetöötaja kodukülastused on vajalikud, läksid laste arvamused lahku selles, kuidas peaks kodukülastusi läbi viima - kas tegema vanemaga eelnevad kokkulepped külastamise osas, või saabuma kodudesse vanemaid eelnevalt informeerimata. Mõned lapsed arvasid, et ehkki etteteatamata kodukülastuseks on lastekaitsetöötajal *igasugune õigus*, on see siiski *ebasünnis*, mistõttu *peavad nad alati ette teatama*. Teised tõid välja, et lastekaitsetöötajad kodudesse “*ei saa niisama minna, sest neil ei ole luba*”. Ühes grüpiintervjuus osalenud lapsed arvasidki, et kodukülastuse jaoks peaks lastekaitsetöötajal olema eriluba:

P15-F2: “*See order või mingisugunegi asi võiks olla, et ta nagu võib seda teha. Või nagu tõend või midagi. /.../ Või ei noh, võiks siis mingi tõendiga nagu tulla.*”

Ka lapsed räägivad, et lastekaitsetöötaja etteteatamata kodukülastused on tegelikult kodu ja pere privaatsuse rikkumine. Ilmselt lastekaitsetöö kogemusest laste jutud privaatsfääri

tungimise “*ebasüüdsuses*” võib olla täiskasvanutelt kuulnud ja üle võetud hoiak. Teisalt rääkis üks lastekaitsetöö kogemusega laps, et tema jaoks on olnud sagedased etteteatamata kodukülastused eraelu häirivad, vaatamata sellele, et ta peab kodukülastusi vajalikuks:

P15-INT2: *./.../ liiga sage nagu sihuke nagu külastamine ./.../ Ikka vahepeal nagu päris tihti./.../ Nagu ma'i tea, kuidagi, et nagu üldse ei saa rahulikult olla.”*

Võimalik, et ta on tundnud lastekaitsetöötaja survet anda aru koduse olukorra kohta ning teda väsitab pidev tegelemine täiskasvanu probleemidega. Arvatavasti soovib ta vanema probleemidest vähem mõelda ning tegeleda enda jaoks oluliste teemadega. Lisaks räägib ta, et sagedased ja vanemaga eelnevalt kokku leppimata kodukülastused tekitavad pingeid tema ning vanema vahel:

P15-INT2: *“ta [lapsevanem] läheb kuidagi nii vihale või nagu. Talle [lapsevanemale] üldse ei meeldi see [etteteatamata kodukülastus]. ./.../ Ta arvab millegipärast, et mina kutsun ./.../ Aa, sest vahepeal ma isegi olen kutsunud ja siis nagu ta läheb vihale.”*

Tõenäoliselt tunneb lapsevanem ennast lapse poolt reedetuna, arvates, et laps on valinud lastekaitsetöötaja poole ja vastandanud ennast vanemaga. Vanema jaoks on arvatavasti vastuvõetamatu, et laps otsib toetust võõrastelt, mitte aga lapsevanemalt. Teisalt võib lapsevanem teadlikult tekitada lapses süütunnet, et laps ei edastaks lastekaitsetöötajale signaale, et kodus on midagi halvasti. Võib arvata, et vanema pahameel lapse vastu võib tekitada lapses ärevust ka järgnevate kodukülastuste ees. See võib ka olla põhjuseks, miks laps peab kodukülastusi eraelu häirivaks ning soovib, et neid oleks harvemini. Lapse ärevust ning vanema pahameelt aitaks tõenäoliselt leevendada lastekaitsetöötaja vestlus lapse ja vanemaga. Arutlemine selle üle, miks kodukülastus toimub ning kes lastekaitsetöötaja kutsus. See ilmselt ennetaks ka olukorda, kus laps vastandub vanemale ja parandaks usaldust nii lapse, lapsevanema kui ka lastekaitsetöötaja vahel.

Vaatamata sellele, et paljud lapsed pidasid etteteatamata kodukülastusi privaatsuse rikkumiseks, pidasid nad neid siiski vajalikuks. Nad rääkisid, et tungides ootamatult lapse koju, avaneb lastekaitsetöötajale ilmselt kõige ausam pilt kodusest miljööst:

P15-F2: *“Sest kui helistad ühe päeva ette, lapsevanem teeb äkki kodus kõik korda”*

Tundub, et ka laste arvates on korda ning puhtust mittehoidev vanem justkui kindel ohu märk, et kodus on midagi valesti. Ilmselt peegeldavad lapsed oma juttudes ühiskonnas ja lastekaitsetöös levinud korra-diskursust, kus “head” lapsevanemat konstrueeritakse korra ja puhtuse hoidjana (Linno, 2012).

Lapsed räägivad, et kui lastekaitsetöötaja märkab, et *kodus midagi toimub*, saab ta “*teha avalduse*” ning “*hakata seda asja ajama*”. Kuigi lapsed ei täpsustanud, mida nad *avalduse tegemise* või *asja ajamise all* mõtlevad, viitavad nad ilmselt võimalusele sanktsioonide rakendamiseks või ametliku menetluse algatamiseks lastekaitsetöötaja poolt. Seetõttu koristatakse hoolikalt enne lastekaitsetöötajate kodukülastust:

T15-F1: “*Mul see, kui ta hakkas minuga tegelema, see lastekaitsetöötaja või nii, ee, siis ta käis ka mul kodus. /.../ Mul oli jumala ükskõik [et lastekaitsetöötaja tuleb], sest emps kraamis nagu hulluke ennem seda.*”

Ilmselt ka lapsevanemad arvavad, et lastekaitsetöötajad annavad hinnangu koduse puhtuse ning korra alusel ning on võimalik, et peidetakse selliseid tundemärke, mis võiks lastekaitsetöötajale anda alust kahtlusteks, et kodus pole kõik korras. Lastekaitsetöötaja kodukülastused lapses hirmu ja ebakindlust ei tekita, sest ta elavat “*normaalses kohas, mitte mingis sellises kohas, kus katusel on augud sees või ma ei tea, kuradi akendest puhub tuul läbi.*” Ka tema räägib, justkui kodune puhtus ja kord oleks kõige olulisemad ning rõhutab, et tema ei ela *sellises kohas*, mis võiks teda lastekaitsetöötaja kodukülastuste pärast murelikuks teha.

Etteteatamata kodukülastuse eelisenä tõi üks laps välja ka seda, et etteteatamata kodukülastusest on vanemal ilmselt keeruline keelduda. Ta rääkis, et ka lastekaitsetöötaja ähvardamisest politseiga pole ilmselt kasu, sest *lastekaitse ja politsei teevad just nagu koostööd*:

T14 -NT1: “*Ju siis politsei ka ütleks, et aga ta on lastekaitsetöötaja ja ta tuleb annab oma hinnangu.*”

Ta räägib, justkui annaks koostöö politseiga lastekaitsetöötajale ametialast võimu juurde ning nentis, et seetõttu peavad vanemad ilmselt leppima ootamatu sissetungiga oma koju ka siis, kui nad sellele vastu on. Sarnane tulemus ilmnes Linno (2012) lastekaitsetöötajate narratiivide analüüsist, et lastekaitsetöötajad ise võimustavad oma tegevust ning eriala, rääkides koostööst teiste spetsialistidega, sh ka politseiga.

3.6 Lapse perest eraldaja

Lapse perekonnast eraldamisest rääkisid intervjuudes kõik lapsed ning läbivalt peaaegu kõigi teemade juures, ehkki intervjuude küsimuste hulgas laste eraldamise kohta eraldi küsimust ei olnud. Paradoksaalselt aga käsitleti lapse perekonnast eraldamist eelkõige küsimuse juures, kuidas võiksid või saaksid lastekaitsetöötajad lapsi kaitsta. Peaaegu kõik lapsed, ka lastekaitsetöö kogemusega, pakkusid võimaliku last abistava meetmena välja lapse eraldamise perekonnast:

T14-INT3: *“Rääkida vanematega, rääkida ise lapsega või lapse käest võtta näiteks”.*

T15-F1: *“Oleneb. Vahepeal mai tea, võtab lapse ära sealt perest või”.*

Vaatamata sellele, et uurimuses osalenud lastekaitsetöö kogemusega lapsed elasid endiselt oma bioloogilise perekonna juures ning ainult üks laps oli kogenud ajutist perekonnast eraldamist, rääkisid ka perekonnast eraldamise kogemuseta lapsed lastekaitsetöötajast kui lapse *käest võtjast*. Võimalik, et lapsed on vanema või lastekaitsetöötaja omavahelisest kõnelustest kuulnud või tajunud ohtu vanemast eraldamiseks. Teisalt nad arvatavasti ei teagi, milliseid võimalusi on lastekaitsetöötajal perede ja laste abistamiseks peale rääkimise ja laste ära võtmise, sest sellest pole ilmselt lastele räägitud.

Kuigi ametliku retoorika kohaselt peaks lastekaitsetöö olema eelkõige perekondade ning laste toetamine, et lapsed saaksid kasvada oma perekonna keskel, on ühiskonnas kujunenud lastekaitsetöötajast ilmselt pigem karistaja ja laste äravõtja, kui perekonna toetaja ja abistaja roll. Välbajt (2016) poolt lastekaitsetöötajate hulgas läbi viidud uuringu kohaselt tajuvad ka lastekaitsetöötajad ise ühiskonnas negatiivset kuvandit lastekaitsetöötajast kui lapse äravõtjast, mitte abistajast-toetajast. Ühiskonnas levinud hoiakuid lastekaitsetöötajast kui lapse äravõtjast peegeldavad ka uurimuses osalenud lapsed.

Ühe lapse kirjeldustes on lapse perekonnast eraldamine justkui lastekaitsetöötaja igapäevatöö loomulik osa, mille abil lastekaitsetöötajad näitavadki, et nad teevad oma tööd:

T14-INT1: *“Muidu arvatakse, et lastekaitse ei tee mitte midagi, et lihtsalt, ee, käib seal koduvisiidil ja annab ära oma hinnangu ja siis lihtsalt lähvad ära.”*

Ilmselt on teised lastekaitsetöölalased tegevused nagu rääkimine ja tegevuste planeerimine kõrvaltvaatajate, ka laste jaoks, liialt abstraktsed tegevused, mille taga nad ei näe sisulise töö tegemist. Laste äravõtmine aga see-eest väliselt nähtav ja kindlate tagajärgedega nii abivajavale lapsele kui ka lapse hooletusse jätnud vanematele.

Üllatavalt paljud uurimuses osalenud lapsed, eelkõige need, kellel pole olnud kogemust lastekaitsetöoga, arvavad, et lastekaitsetöös hinnatakse eelkõige perekonna majanduslikke olusid. Nad rääkisid, et perekonnast võib lapsi ära võtta tuginedes vaid perekonna kehvade majanduslikele oludele, kasinatele kodustele tingimustele või vanemate tööpuudusele. Seda ka vaatamata vanema pingutustele olukorda parandada:

P15 - F2: *“Nad [lastekaitsetöötajad] ei hakka.... Nad räägivad ära, midagi ei muutu. Näiteks korruga [vanemad] ei saa näiteks... Minimaalpalgaga lapsevanemad on, siis nad ei saa näiteks korterit remontida korruga. Siis nad [lastekaitsetöötajad] ju panevad selle lapse kuhugi mujale toleks ajaks.”*

T13 - F2: *“Võib-olla vanem üldse nagu tahab, üritab, kasvõi miinimumpalgaga üritab lihtsalt, et lastel oleks hea, ja siis võib-olla võetaksegi lihtsalt laps ära. Et ei ole selliseid tingimusi.”*

Võimalik, et mõned aastad tagasi uue lastekaitseaduse vastuvõtmise eel meedias kajastunud spekulatsioonid seoses hirmudega laste võimalikust massilisest äravõtmisest on jõudnud ka lasteni.urvegrupid rääkisid siis, et eelkõige on ohustatud majanduslike raskustega perekonnad ning vaesematest perekondadest hakatakse lapsi ära võtma. Teisalt võib olla, et lapsed arvavad, et pere materiaalseid olusid tähtsustatakse lastekaitsetöös rohkem kui laste endi hinnangut oma heaolule või pereliikmete omavahelist emotsionaalset seotust.

Huvitav oli ühe lapse arvamus lapse perekonnast eraldamise kohta. Ta rääkis, et mida vanem on laps, seda tugevam on tema emotsionaalne seotus pereliikmetega. Seetõttu tohiks perekonnast eraldada ainult väikeseid lapsi:

T14-INT3: *“Halb oleks näiteks see, et kui laps on juba piisavalt suur ja on vanematega harjunud, siis on tal väga raske sellest [perekonnast] lahti öelda.”/.../ Ja siis hea oleks see, et kui ta on veel noor ja ei saa aru, et mis see on ja nii, et mis toimub, et siis on hea, et siis ta saab nagu sellest perest lahti, kes nagu talle probleeme võib tekitada. Lüüa ja niimoodi selliseid halbu asju teha.”*

Ta viitab justkui vanuselisele hierarhiale laste kui grupi sees. Kategoriseerides lapsi vanuseliselt, omistaks ta nagu täiskasvanule lähemale jõudnud lastele suurema kompetentsi ja emotsionaalse küpsuse, alahinnates aga väikese lapse võimet mõtestada enda jaoks lahti traumaatilist kogemust. Nagu oleks vanemad lapsed väiksemate lastega võrreldes suuremal määral internaliseerunud ümbritsevasse sotsiaalsesse keskkonda, mistõttu on neil kujunenud ka tugevam emotsionaalne seotus oma lähedastega. Tõenäoliselt seetõttu peab ta suuremate laste ümberkohanemist uue perekonnaga ja keskkonnaga keeruliseks ning arvab, et vanema lapse perekonnast eraldamine tooks lapsele pigem probleeme kui looks turvalist keskkonda:

T14-INT3: *“ Ja siis ta käitumisel võivad tulla probleemid, nagu selle lahutuse värgiga aga siis ta hakkaks inimesi enda ümber vihkama ja ei usaldaks absoluutselt mitte kedagi, isegi õpetajasi”*

Võimalik, et ta arvab, et vastu tahtmist perekonnast eraldatud lapsed tajuvad, et neile edastatakse täiskasvanute poolt vastuolulisi sõnumeid lastest kui olulistest ja täiskasvanuga võrdsetest partneritest, kuid kelle arvamused ja soovid jäetakse sellele vaatamata tahaplaanile. See võib jätta täiskasvanutest silmakirjaliku mulje ning tuua usaldamatuse täiskasvanute, ka õpetajate suhtes, sest lastele õpetatakse väärtusi, mis ehk täiskasvanute endi silmis ei kehtigi. Ta nentis, et perekonnast eraldamisega lepivad ilmselt vaid need lapsed, kes ise näevad seda ainsa võimaluse ja pääseteena.

3.7 Lapse eestkõneleja ja suunaja

Vastandlikult lastekaitsetöötaja kui lapse perekonnast eraldaja rollist, räägiti lastekaitsetöötajast ka kui lapse eestkõnelejast ja suunajast. Eestkõneleja rolli-kirjeldustes oli ühe lastekaitsetöö kogemusega lapse arvates lastekaitsetöötaja peamiseks ülesandeks lapse nimel vanematega rääkimine:

P15-INT4: *“Nad saavad laste eest rääkida, nende vanematega, arutada, üldiselt omavahel läbi mõtiskleda, milles nagu probleem seisneb, niimoodi saavadki konkreetselt.*

Lapsel võib olla ettekujutus lastekaitsetööst kui nõ mõtisklemisest, vestlemisest, arutamisest ning ta ei pruugi näha otsest tegutsemist, mida ta tegelikult peab aktiivseks laste kaitsmiseks. Näiteks on tema jaoks probleemide kaardistamine, selle üle arutamine

ja vestlemine passiivne tegevus, mille tulemusel ei sünni lapse jaoks olulist ja võimalik, et tema jaoks soodsat tulemust. Võib olla, et lapsed jäävad peresuhete arutamisel kõrvalseisja rolli, sest täiskasvanud leiavad lihtsamalt nõu ühise keele. Ka Linno (2012) on lastekaitsetöötajate narratiive analüüsid toonud välja vastuolu, et lastekaitsetöötajate käsitlustes on lapsed küll sündmustes osalised, kuid lastekaitsetöötajate silmis justkui objektid, keda aktiivselt ei kaasata ning tegutsetakse piltlikult öeldes üle lapse pea.

Lastekaitsetöös osalemisest rääkis ka üks teine laps teatava ebamäärasusega. Näiteks kirjeldas ta, et esialgu oli ta segaduses, miks lastekaitsetöötaja tema perega tegeleb ja ta ei räägi, et lastekaitsetöötaja oleks talle seletanud perekonnaga tegelemise põhjuseid:

P15-INT2: *“Ma mõtlesin, et mis nad käivad, mis mõte sellel on. Aga kui nad hakkasid nagu tihedalt käima, siis ma sain nagu aru sellest.”*

Võimalik, et lastekaitsetöötaja ei pidanud lapse vanuse või ebaküpsuse tõttu oluliseks lapsega rääkimist, mistõttu arutati probleeme pigem lapsevanematega. Või püüdis lastekaitsetöötaja säästa last täiskasvanute probleemidest, et laps saaks nautida muretut lapsepõlve ega muretseks vanemate pärast.

Lisaks nähakse lastekaitsetöötajat lapse eestkõnelejana teiste ametiasutustega, kus lastekaitsetöötaja saab lapsega seonduvaid probleeme arutada:

P15-INT4: *“/.../ nad [lastekaitsetöötajad] saavad politseiga rääkida läbi. Üldiselt kõigiga, kooliga, teiste inimestega nagu ikka.”*

Laste kirjelduse kohaselt on lastekaitsetöötaja suhtlusel ametiasutustega lapse huvide kaitsja või lapse esindaja roll. See on ka lastekaitseaduse kohaselt lastekaitsetöötaja ülesanne. Täiskasvanud ametnike omavahelistes kõnelustes ei ole võimalik, et lapsed pädevad osalised probleemide kaardistamisel ning võimalike lahenduste otsimisel, mistõttu jäävad lapsed ilmselt kõrvale. Ühest küljest säästab see last keerulistest juriidilistest protsessidest, mis tõenäoliselt käivad lapsele nõu üle jõu. Teisalt aga jääb laps taas kord mitte-küpse ja kogemematuna last puudutavate ostuste langetamise protsessist välja.

Lapsed räägivad lastekaitsetöötajast ka kui lapse suunajast, kes õpetab lapsi moraalses ja õiguslikus ruumis toime tulema, kui lapsevanem seda ise mingil põhjusel ei tee või lapsed on üle astunud täiskasvanute poolt seatud piirangutest ja reeglitest.

T15-F1: “[lastekaitsetöötaja] üritab suunata lapsi nagu heale teele või...”

T13-F2: “[lastekaitsetöötaja tegeleb lapsega kui] laps on millegi halvaga hakkama saanud”

Lapsed ilmselt reprodutseerivad ühiskonnas levinud seisukohti, et lapsed on ebaküpsed, kes oma kogematusel tõttu ei oska teha õigeid valikuid, mistõttu satuvad nad pahandustesse või seavad ennast ohtu. Seetõttu peavad lapse suunamiseks ning õpetamiseks sekkuma täiskasvanud. Üks laps rääkis ohust ka *halvale teele sattunud* eakaaslastest, millele lastekaitsetöötaja on ilmselt tähelepanu juhtinud ning sõprade valikul last justkui suunanud:

T14-INT3: “Ma poleks [ilma lastekaitsetöötajata] aru saanud näiteks, et mu sõbrad nagu oleks mind viinud halvale teele ja seda veel, et ma poleks nagu oma praeguseid sõpru leidnud, kellest on olnud mul väga abi.”

Tema kirjelduse kohaselt oleks nagu mingi grupp lapsi, kes toimetavad täiskasvanu reegleid eirates ning kelle eest tuleb teisi lapsi kaitsta. Tõenäoliselt peegeldab ta lastekaitsetöötaja kõnelusi, kes on lapsega võibolla sel teemal arutanud ning võimalik, et ka juhtinud lapse tähelepanu, et laps ei oska teha vahet ohutu ning ohtliku eakaaslaste grupi vahel. Taolist kokkupuudet lastekaitsetöötajatega esitleb ta seetõttu õpetliku kogemusena:

T14-INT3: “Rohkem kogemust saanud, et niimoodi ei või ja et elu ei ole nagu muinasjutt, kus võib kõike teha.”

Tema kirjelduses võib *muinasjuttu* käsitleda lapsepõlve metafoorina ning lastekaitsetöötajat kontrollija, õpetaja ja suunajana, kes aeg-ajalt tuletab meede, et täiskasvanute maailmas on kehtestatud teistsugused reeglid ning käitumisnormid kui “muinasjutumaailmas”.

Lastekaitsetöötajal nähakse ka laste eest seisja rolli, kui laps on jäänud lastevanemate vahelise konflikti keskmesse:

P16-F3: “Toome selle näite siis. Siis lastekaitsetöötaja on see kes nagu suunab lapse sinna, nagu kuhu peab laps minema. Kui laps on noor, siis tema ei oska ju midagi ette võtta. Ta on näiteks kodus ja näeb, et ema isa ainult kaklevad või midagi sellist, siis tema ei oska nagu seda kuhugi edasi anda seda infot aga see tuleb lõpus välja ja siis lastekaitsetöötaja

teab mida teha ja kuhu see laps siis nagu suunata, kas lastekodusse või kas peab tema nüüid perest eemaldama või. Või on veel perekond nagu suutlik teda... last üldse kasvatama.”

Ta kujutab last konfliktsete täiskasvanute maailmas justkui kogenematu ja passiivse ohvrina, kes vajab kehvast olukorras lastekaitsetöötaja kui eksperdi suunamist, toetamist ja abistamist ning äärmisel juhul ka perest eraldamist. Hädasoleva lapse toetamisena näevad lapsed eelkõige informatsiooni saamist selles osas, mida teha edasi:

P16-INT2 *“Nagu aitab nagu hädast välja või nagu annab nagu mingit infot, et mida teha umbes.”*

Lapse jaoks on oluline, et ta on informeeritud osaline täiskasvanute omavahelistes kõnelustes ning ta soovib saada juhiseid, kuidas ta ise võiks probleemide lahendamisele kaasa aidata:

P15-INT4: *“/.../mida ma teen kui ma ei ole informeeritud. Ma saan ise arutleda ja mõelda nende asjade peale ja see ei tee mulle halba, see teeb ainult head, sest ma tean kuidas... mille kasuks otsustada, mille kasuks mitte.”*

Võimalik, et täiskasvanud soovivad last säästa keeruliste probleemide või lapsele potentsiaalselt kahjuliku informatsiooni eest, alahinnates lapse võimeid ning huvi olulistest ning tõsisest küsimustest kaasa rääkida. Või jätavad täiskasvanud teadlikult lapsed kõrvale, et ei hakkaks domineerima lapse seisukoht ja lapse maailm. Selline kõrvalejätetus ning informatsiooni puudus tekitab lastes aga abituse ning lootusetuse tunde, sest laps ei tea, mida temalt oodatakse ja millised on tema võimalused panustada probleemide lahendamisse.

Süvenedes laste juttudesse, ilmneb, kuidas nad kordavad justkui täiskasvanute maailmas kehtivaid seisukohti, et lapsed on ebaküpsed ning ebakompetentsed, kuid teisalt väljendavad lapsed selgelt vajadust olla aktiivsed ja nad ise ütlevad, et nad on sotsiaalselt kompetentsed eesmärgipäraste valikute tegemisel.

3.8 Lapse kuulaja

Lapsed nimetasid lastekaitsetöö kõige olulisema osana rääkimist ja kuulamist. Küsimusele, kuidas saab lastekaitsetöötaja lapsi aidata, oli laste vastus, et

lastekaitsetöötajad *kuulavad lapsed ära mis neil rääkida on*. Lapsed tõid välja, et lastel ning vanematel võib olla *erinev versioon*, justkui viidates, et lastel ning vanematel ongi erinevad huvid.

Mitmed lapsed, kellel ei ole lastekaitsetöö kogemust, arvasid, et ehkki laps tuleb ära kuulata, oluline on siiski kuulata ka vanemat, sest laps võib valetada. Samas vanemate võimalikku valetamist ei mainitud. Võimalik, et nende arvates valetab laps kas enese kaitseks või lojaalsusest vanemate vastu. Teisalt võib olla, et last esitletakse justkui täiskasvanu perspektiivist: ebaküpsuse tõttu enesekeskse ja manipulatiivsena või jonnaka lapsena, kes soovib saada oma tahtmist ja on valmis selle nimel valetama. Seetõttu tuleks lapse poolt öeldus justkui alati kahelda ning täiskasvanute kaudu lapse öeldu üle kontrollida.

Seevastu kõik lastekaitsetöö kogemusega lapsed pidasid aga oluliseks kuulata eelkõige last, *sest tema teab mis toimub*, mistõttu on just lapse poolt öeldu kõige suurema kaaluga:

P15-INT4: *“Ma ei näe nagu lastekaitsetöös olulisemat asja kui, et laps saaks ära rääkida, sest sealte see kõik alguse saabki, see informatsioon. See kõige tähtsam osa.”*

Lapsed räägivad, et ainult laps ise saab esitada lapse enda perspektiivi, sest ta annab oma kogemust edasi vahetult, ilma täiskasvanu nõu puhvrit ja oskab kirjeldada, kuidas täiskasvanute elu teda kui last mõjutab. Siiski rääkis ka üks laps oma kogemuse põhjal, et olenemata võimalusest rääkida, ei pruugi lastekaitsetöötaja last uskuda:

T15-F1: *“Jah, sest me [laps koos sõbraga] nagu käisime rääkimas seal [lastekaitsetöötaja juures] nagu ja siis mulle öeldi põhimõtteliselt kohe ära, et sellist juttu ei usu keegi, et vaadati nagu mu empsi tausta ja niimoodi ja siis öeldi, et sellist asja ei usu keegi. Ja vaadati mu kasuisa tausta, siis öeldi, et see on nagu võimatu ja.”*

Lapse kogemuse põhjal selgus, et lastekaitsetöötaja on oma hinnangu andmisel justkui lähtunud lapse perekonna staatusest või positiivsest kuvandist. Lapse kirjelduses peegeldub justkui perevägivaldaga seotud müüt, kus põhinetakse uskumusele, et korralikes ning edukates peredes ei ole vägivalda. Tausta järgi aga ilmselt ei teha järeldusi, kuidas keegi ennast kodus üleval peab, sest on üsna tõenäoline, et inimesed käituvad avalikus ja privaatsfääris erinevalt. Seetõttu peaks lastekaitsetöötaja suhtuma tõsiselt lapse juttu ka siis, kui lapse versioon tundub ebareaalse või ebakompetentse hinnanguna.

Ilmselt süvenemata lapse väljendatud muresse, heitis lapse sõnul lastekaitsetöötaja talle ette, justkui oleks laps ise kodustes probleemides süüdlane:

T15-F1: *“Ta oli mulle vastu nagu mina oleks midagi valesti teinud. Või nagu ta põhimõtteliselt ütleski mulle niimoodi, et, et kindlasti ei ole sina ka nagu süüist puhas ja mingi, et ma arvan, et nagu teie mingi noorte käitumist vaadates põhjustate te ise need enamus tülid ja mingi sellised asjad. Nagu selline hullult nagu üldine arvamus oli või nii. Aga nagu kui läksin sinna, siis ma ütlesin talle, et ma ei tulnud siia kuulama mida teised lapsed on rääkinud. Ma tulin nagu enda probleemist rääkima aga kui ma abi ei saa, eks ma siis lähen minema. “*

Teisalt kerkib lapse kirjelduses esile ohvri süüdistamise paradigma, kus lapsevanema kui võimalolija piiridest üle astunud laps ehk ohver on ilmselt ise süüdi. Võimalik, et sellise vastuolu tõttu lapse jutu ning perekonna positsiooni vahel, pidas lastekaitsetöötaja last ebapädevaks olukorra hindajaks, kes ei saa aru täiskasvanute maailmast. Selline pinnapealne lastekaitsetöötaja suhtumine valmistab lapsele pettumuse lastekaitsetöös ning oma kogemust lastekaitsetöoga kirjeldas laps kokkuvõttes *jubeda, kohutava ning õudsana*.

Huvitav oli see, et kui lastekaitsetöö kogemusega lapsed pidasid oluliseks vanemaga rääkimist lapse ütluste kontrollimise eesmärgil, siis kõik lastekaitsetöö kogemusega lapsed tõid välja, et vanematega rääkimine on oluline peamiselt seetõttu, et suunata vanemate tähelepanu näiteks puudujääkidele kasvatuses, et lapsevanem parandaks ennast:

T14-INT3: *“Et räägivad nendele [vanematele], et mida võiks teha paremini või.”*

Lapsel on ilmselt keeruline kritiseerida või õpetada lapsevanemat, sest perekonnahierarhias on võimupositsioonil olijaks lapsevanem. Tõenäoliselt lapsed loodavad, et lastekaitsetöötaja, kui vanema suhtes võimupositsioonil olija, edastab lapse jaoks turvalisel viisil vanemale lapse sõnumi, mida lapsed oma vanemalt tegelikult ootavad.

Lisaks räägiti, et lastekaitsetöötaja peab lapsega rääkima seetõttu, et lapse jaoks võib-olla on lastekaitsetöötaja ainus inimene, kellele laps saab ja julgeb oma muresid kurta:

T14-INT3: *“siis lapsed saavad enda tundeid [lastekaitsetöötajale] nagu välja rääkida, et mis neid kiusab seest või midagi /.../. Ja nagu üldse õpetajatele kui mingi väga hull olukord on. /.../ lastel on nagu sellised asjad, et kui midagi juhtub, siis nad ei räägi nagu kõike välja”.*

Selle lapse jaoks on lastekaitsetöötaja või õpetaja ilmselt olulised usaldusisikud, sest õpilaskodu lapsena viibib ta keeruliste perekondlike olude tõttu kodus ainult nädalavahetustel. Võib arvata, et lastekaitsetöötajad või õpetajad on rääkinud, et ta peab oma muredest ning kodustest oludest lastekaitsetöötaja või õpetajaga rääkima, kuid ilmselt on ta lojaalsusest vanema suhtes või hirmust perest eraldamise ees, pidanud hoidma oma muresid mõnikord saladuses. Või on ta tundnud, et tema muresid või probleeme nähakse vanemate poolt kiusu või jonnina, millesse ei suhtuta tõsiselt. Võimalik, et seetõttu jäävad lapse tegelikud soovid, mured või vajadused perekonnas tahaplaanile, mistõttu ta saab need kuuldavaks teha vaid lastekaitsetöötaja või õpetaja kaudu. Võib ka olla, et ta lihtsalt esitab minule kui täiskasvanule “õige” vastuse, et lapsed peavad täiskasvanutega oma muredest rääkima. Kui mitte oma vanemaga, siis mõne teise täiskasvanud inimesega, et laps saaks väljendada oma muresid usalduslikus, turvalises ja toetavas keskkonnas kus nende muresid võetakse tõsiselt.

Üks laps, kellel endal on kogemus lastekaitsetööga seoses vanematevahelise konfliktiga tema hooldusõiguse üle, rääkis, et lastekaitsetöötaja peab lapsega rääkima vanema juuresviibimiseta, sest nii saab lastekaitsetöötaja *teada, mis tegelikult toimub*:

P15-INT4: *“/.../ esimest korda sattusin isaga sinna [lastekaitsetöötaja juurde]. Isa saatis mind lastekaitsetesse. /... / Mul on meeles nii, nii palju, et ma rääkisin seda, mida isa ütles mulle. /.../ Jah, rääkisin niimoodi, et mul isa oli kõrval. Ma rääkisin seda, mida isa tahtis kuulda, ütleme niimoodi. /.../ Ma ei tahtnud vaielda ka sel hetkel. Hiljem hakkasin isa kartma ka ja. /.../ See oli üldjaolt oli manipuleerimine asjadega. /.../ Ta [isa], ta pööras enda kasuks üldjaolt”.*

Pädeva olukorra hindajana sai laps aru, et kohtumine lastekaitsetöötajaga toimus vanema omakasu eesmärgil. Võimalik, et ta tegi sunnitud või teadliku valiku, et vältida vanema pahameelt ja näidata oma lojaalsust. Teisalt oli tal ilmselt raske vanema juuresolekul ametnikule rääkida seda, mis võiks potentsiaalselt vanemale haiget teha või valmistada

vanemale pettumuse lapses. Lapse enda huvide tahaplaanile jäämine on ka ilmselt põhjus, miks ta peab kogemust lastekaitsetöoga pigem endale kahjulikuks:

P15-INT4: *“Ma ei pea üldse kasulikuks seda [kokkupuudet lastekaitsetöoga]. Ma pean seda just, et see muutis asja hullemaks. Ta [lastekaitsetöötaja] oleks võinud minuga suhelda. See on ainuke asi, millest ta [lastekaitsetöötaja] tegi tohutu vea sisse. Ta ei rääkinud minuga üksikult. Ta oleks võinud minu peale nii palju nagu, kuis ütleda, mind nii palju suutnud... Ma arvan, et iga lastekaitse suudab inimest avada enda jutuga. /.../ Et sa suudad last nüimoodi avada, et ta räägib kõik ära südamele, kuidas tegelikult asjad on. Ja see asi on mida ta ei teinud minuga sel hetkel. Ja minuga manipuleeriti nii palju, et mina ei suutnud ka väga midagi teha. Aga lastekaitse oleks pidanud sel hetkel reageerima teistmoodi.”*

Lapse jutust kumab läbi, et ta tundis ennast pigem objekti ning ohvrina, mitte aga lastekaitsetöö subjektina. Ühelt poolt tunneb ta justkui pahameelt oma isa suhtes, kes demonstreeris enda üleolekut lapse suhtes ning seadis enda huvid lapse huvidest ettepoole, teisalt avaldab laps justkui pettumust ametniku ebakompetentsuse osas. Tõenäoliselt laps lootis, et lastekaitsetöötaja märkab interaktsioonide käigus märke, et laps räägib tegelikult seda, mida lapsevanem on käskinud. Vaatamata sellele, et ka see laps rääkis intervjuu alguses lastekaitsetöötaja vajalikkusest, kahtleb ilmselt oma kogemusest lähtuvalt, et lastekaitsetöötajad saavad lapsi tegelikult kaitsta:

P15-INT4: *“Ma ei näe... Asi on selles, kuidas ma nüüd ütlen, ma ei näe, et nad suudavad väga midagi kaitsta seal.”*

Ametnik, kes peaks lapse arvates last kaitsema ja oskama *inimesi avada*, ei osanud justkui lugeda märke tema mõjutamisest. Võimalik, et laps tunneb pettumust eelkõige seetõttu, et teda ei koheldud kui oma elu eksperti, kellele antaks võimalus iseseisvalt silm-silma vastu oma elu puudutavatest asjadest rääkida.

3.9 Lapse arvamusega arvestamine

Vestlesime lastega ka lapse arvamusega arvestamise olulisusest lapse elu puudutavate küsimuste lahendamisel. Küsimusele, kelle arvamusega peab lastekaitsetöötaja oma töös eelkõige arvestama, olid laste arvamused erinevad. Mõned lapsed arvasid, et

lastekaitsetöötaja peab arvestama kõigi asjaosaliste arvamusega, kuid suurem osa lapsi arvasid siiski, et arvestama peab *rohkem lapse kui vanemate arvamusega*, sest *see [lastekaitsetöö] on üldiselt pööratud ju lastele, mitte nende vanematele*.

Ilmselt on laste jaoks siiski ebamäärane, kes on lastekaitsetöö kliendid, kas lapsed või lapsevanemad ning kellega lastekaitsetöötaja kõige rohkem arvestab. Mõnel juhul lapsed justkui vastandaksid lapsi ning lapsevanemaid, arvates, et mõnedes küsimustes tuleks arvestada rohkem vanemate, mõnede küsimuste puhul aga laste arvamusega. Tundub, et vanematest tulenevate probleemide (nt alkoholism, lapse väärkohtlemine) korral peetakse oluliseks lapse arvamust, lapse probleemide korral (nt lapse käitumisprobleemid) peetakse oluliseks aga kõigi arvamust ning koostööd.

Arutlesime lastega ka lapse vanusest lapse arvamuse arvestamisel. Kui lapse kuulamise osas olid peaaegu kõik lapsed seisukohal, et igas vanuses lapsed võiks ära kuulata, siis lapse arvamuse arvestamise osas olulisemate otsuste tegemisel, pidasid paljud lapsed oluliseks silmas pidada ka lapse vanust. Näitena arutasime laste arvamusega arvestamist vanemate lahutuse korral, kui otsustatakse, kelle juurde võiks laps elama minna. Mõned lastekaitsetöö kogemusega lapsed arvasid, et väikeste laste arvamusega pole oluline arvestada, sest *“ta ei saa millestki arugi veel”*, justkui oleks väikesed lapsed ebaküpsed oma arvamuse avaldajatena sellistes olulises küsimustes:

P15-F2: *“No ikka mingi 7-aastase käest ei küsi, sest see on ju selles mõttes... Tal on eriarvamused. Näiteks üks päev ema ütleb, et... Või isa ütleb näiteks, et ma ei osta sulle mänguasja ja ema ütleb, et ta ostab, siis ta näiteks too päev ütleb, et ma... Või nagu ta on tolles tujus olnud ja siis ütleb, et ma tahangi ema juurde minna, et ema ostabki või ema ostab asju või noh... Ta valib situatsiooniliselt onju.”*

Väikese lapse arvamusest räägivad mõned lapsed kui muutlikest *tujudest* või hetkeemotsioonidest, millega on justkui kerge manipuleerida. Ilmselt reprodutseerivad lapsed täiskasvanute jutte, et väikesed lapsed ei tea, mis neile endile on hea. Seetõttu teevad olulised otsused laste eest täiskasvanud ning lapsed ebapädevate osalistena jäetakse kõrvale. Võimalik, et mõni laps on ka ise tajunud täiskasvanu manipulatiivset käitumist.

Lastekaitsetöö kogemusega lapsed aga arvavad, et lähtuda tuleks siiski igas vanusest lapse arvamusest, sest *laps teab, mis talle parem on*. Kuid peeti oluliseks arvestada ka lapse küpsusega:

T15-F1: *“Minu arvates võiks niimoodi nagu arvestada, et kui... Vahet pole kui vana see laps on onju, aga kui ta on 8-aastane ja ta suudab nagu arukalt otsustada ja nii moodi ja ta on nagu küps sellised otsuseid vastu võtma onju, siis nagu loomulikult võib ta arvamuse nagu võtta. Aga kui võtad mingi teise 8-aastase, kes on nagu mingi hullult naiivne ja niimoodi mitte midagi ei pane tähele ja midagi isegi ei tea, siis onju nagu ei ole mõtet. /.../ Lapsi on erinevaid ju. Nagu mõni suudab ja mõni ei suuda.”*

Ilmselt on lapsed märganud, et ühe vanusegrupi sees võivad lapsed erineda nii sotsiaalsete, emotsionaalsete kui ka kognitiivsete võimete poolest, mistõttu peab lapse arvamust kohandama lapse vanuse ning taustaandmetega. Võib ka olla, et lastekaitsetöoga kokku puutunud lapsed on ka ise tajunud, et nende arvamusega ei ole arvestatud, vaatamata sellele, et nad on endid ise pidanud küpseks rääkimaks kaasa olulistes küsimustes.

Tundub, et lapsed siiski kahtlevad, kas oluliste otsuste tegemisel on väikeste laste osalemine ikka lapsele kohane. Võimalik, et ka siin esitavad lapsed juurdunud traditsioonilisi vaateid lapsest, kus teatud küsimustes nähakse last ebakompetentse ja ebaküpsena.

Laste ootused lastekaitsetöötajale

3.10 “Hea” lastekaitsetöötaja

Intervjuude käigus palusin lastel välja tuua, milline peaks nende meelest olema hea lastekaitsetöötaja. Lapsed nimetasid lastekaitsetöötaja kirjeldamiseks omadussõnu nagu *sõbralik, usaldusväärne, abivalmis, toetav, mõistev, positiivne ja avatud*. Lisaks öeldi, et lastekaitsetöötaja ei tohiks *segada vahele kui laps räägib ning tegeleda kõrvaliste asjadega lapsega vestlemise ajal*. Räägiti ka ootustest lastekaitsetöötajale seoses lapse kuulamise, lapse arvamusega arvestamisega ning informatsiooni andmisega.

Olulist rõhku pöörasid lapsed meeldivale ja positiivsele esmamuljele ning oskusele lapsega suhelda:

T14-INT1: *“Ee, hea suhtleja ja esmamulje jätab väga sellise hea just... Kui sa tuled tema kabinetti sisse, siis sa saad kohe aru näiteks, et ta on hästi selline hea suhtleja ja et usaldusväärne ja selline.”*

Kuna kontakt lapse ja lastekaitsetöötaja vahel on võrdlemisi lühiajaline, peab laps ilmselt kujundama oma arvamuse lastekaitsetöötajast võimalikult kiiresti ning tuginedes väliste tunnustele ning esmamuljele. Nii suhtluses kui ka välimuses võivad lapsed otsida tuttavaid, positiivseid märke, mis kinnitavad, et inimest võib pidada usaldusväärseks. Võib ka olla, et lapsed soovivad, et lastekaitsetöötaja räägiks lastega ka neil teemadel, millest lapsel on mugav võõra inimesega rääkida - näiteks igapäevaelust. Ilmselt aitab see luua vabamat õhkkonda ja mitteametlikku atmosfääri, mis on heaks pinnaseks usaldusliku suhte loomisel ning vähendab hirmu ja pingeid:

T14-INT1: *“Mul ei ole väga sellist hirmu siia [lastekaitsetöötaja juurde] tulla. Et, ee, siin saadakse aru, ee, kuidas rääkida teismelisega ja sellisega. Siin ei pea olema üldse ametlik ja selline, et siin võib hästi vabas vormis rääkida.”*

Arvatavasti vabas vormis rääkimise all peavad lapsed silmas, et lastekaitsetöötaja suhtleb lapsega kui võrdse kompetentse partneriga, kasutab lapsele arusaadavat sõnavara ega rõhu formaalsetele suhetele. Spetsiifilise ning keeruka sõnavara kasutamine võib muuta lapse kohmetuks ja ebakindlaks ning rõhutab justkui lastekaitsetöötaja võimupositsiooni. Seevastu vabas vormis rääkimine mõjub ilmselt julgustavalt.

Lisaks toodi välja, et lastekaitsetöötaja ei tohi *hakata naerma su mingite probleemide üle*, justkui kartes, et täiskasvanu jaoks võivad tunduda lapse mured naeruväärsed, mida ei võeta tõsiselt. Lapsed ootavad, et lastekaitsetöötaja suhtub lapsesse kui võrdsesse ning kompetentsesse partnerisse, kes saab aru, mida räägib. Võrdse suhtlemise juures on ka oluline, et lastekaitsetöötaja oskaks valida lapsega suhtlemisel õige distantsi ning ei oleks liiga pealetükkiv:

T14-F3: *“Ta ei tohiks ka olla liiga intensiivse pealesurumisega. Et kui sa näiteks küsitled last, ta hästi palju nagu küsib, et sa peaks laskma nagu... Näiteks aitad vastata. Nagu kui laps ei tea ju täpselt mida ta nagu öelda tahab või ei taha sellest rääkida, siis ta peab üritama nagu kuidagi sõnad suust välja saada. Mitte niimoodi, et nagu miks sa siis ei oska vastata või mingi sihuke värk.”*

Lastekaitsetöötajalt oodatakse, et ta aitaks lapsel vajadusel segaseid tundeid sõnastada ning annaks lapsele aega tundeid analüüsida ja nendega tegeleda, sest vestlus lastekaitsetöötajaga on laste sõnul lapsele *peale surutud ja pingerohke*. Pingeline ilmselt ka seetõttu, et kardetakse reeta lähedasi ja tuntakse hirmu võimaliku karistuse ees. Või tunnetab laps ebavõrdset võimupositsiooni lapse ning täiskasvanud ametniku vahel ning tunneb seetõttu sundi rääkida, isegi kui ta rääkida ei soovi.

Lapsed rääkisid, et mõnel teemal võib olla lapsel ka *ebameeldiv rääkida ja ta ei tahagi seda korrata enam*. Ilmselt on see seotud hirmu ja ebakindlusega selle ees, mis võib peale rääkimist edasi juhtuda. Teisalt on lapse jaoks traumeerivate kogemuste jagamine arvatavasti emotsionaalselt raske. Korduv üle küsimine võib lapsele jätta ka mulje, justkui täiskasvanud kahtleksid tema poolt öeldus. Ka Kask (2009) on kirjutanud, et samade küsimuste korduv esitamine tekitab lastes tunde, et nende antud selgitusi ja tunnistusi ei usuta. Ta ütleb, et põhjus võib peituda ka igapäevaelus, kuna näiteks koolis küsib õpetaja sama küsimust teist korda siis, kui lapse esimene vastus on vale.

Lapsed rääkisid, et lastekaitsetöötaja ei tohiks vestlusel lapsega reageerida selliselt, et *laps hakkab kartma või reageerida üle* näiteks kodukülastusel:

T14-F3 *“Ja ta [lastekaitsetöötaja] ei mõtle üle asjadest. Ma mõtlesin sellega seda, et näiteks kui tuleb lastekaitse sulle koju ja siis saab kõigest hästi valest aru ja siis on nagu, et kõik on jumala halvasti, kõik on jumala halvasti, nüüd on nagu peab midagi ette võtma ja niimoodi. Sest on selliseid juhtumeid on olnud. /.../ Ta peaks hästi palju nagu üle küsima. Ja ta peab olema sihuke nagu, et ta'i mõtle nagu asjadest üle ja üritab nagu leida võimalikult palju head sealt olukorrast.”*

Lastekaitsetöötajalt oodatakse neutraalsust, eelarvamustevaba suhtumist ning ennatlikest järeldest hoidmist. Olukorra valesi tõlgendamise vältimiseks peetakse aga korduvate küsimuste esitamist vajalikuks. Ilmselt lastekaitsetöötaja sekkumine pereellu on lapsele ning vanematele iseenesest hirmutav, mistõttu oodatakse, et lastekaitsetöötaja keskenduks ka pereliikmete tugevustele ning tooks need ka välja. See loob ilmselt usalduslikuma suhte lapse ning vanematega ning loob perele kindlustunde, et lastekaitsetöötaja eesmärk ei ole pelgalt sanktsioonide rakendamine, vaid perekonna toetamine ning abistamine. Tugevuste väljatoomine annab ka ilmselt lootusetuna tundvale lapsele usku, et pere olukord võib veel muutuda.

Kõik lapsed rääkisid ka konfidentsiaalsusest lastekaitsetöös. Lapsed tõid välja, et lastekaitsetöötaja ning laste omavahelisi jutte ei tohiks lastekaitsetöötaja rääkida edasi oma kolleegidele ega ka lapsevanematele:

T15-F1: *“Aa, jaa, et siis see ka veel, et kui lapsed räägivad midagi, siis nagu ei ole vaja nagu vaematele selliseid asju nagu edasi rääkida, sest see võib nende suhted veel halvemaks pöörata.”*

Lapsed ilmselt ise tunnetavad, et neisse suhtutakse kui lastevanemate omandisse, kus lapse kogemused ja mõtted kuuluvad samuti justkui lapsevanematele. Seega on lapsel põhjendatud hirm, et tema räägitud juttu võidakse edasi rääkida vanemale. See aga, et lapse eest vastutab seaduslikult täiskasvanu, ei tähenda, et lapsel ei ole õigust oma mõtetele, privaatsusele või oma arvamusele. Arvatavasti lapsed soovivad, et isegi kui nad räägivad koduga või vanematega seotud probleemidest, võiks lastekaitsetöötaja juhtida vanemate tähelepanu lapse poolt väljendatud muredele või probleemidele delikaatselt ning last reetmata.

Lapsed ka ootavad, et nende perega tegeleks algusest lõpuni üks ja sama lastekaitsetöötaja:

T15-F1: *“Näiteks kui ma oleks lastekaitsetöötaja, ma, ma tegeleks kõik, ma ei võtaks uusi juhtumeid onju aga ma nagu tegeleks kõikidega nagu nende lahtiste juhtumitega nagu. Lõpetaks ära. Ja alles siis läheks töö juurest ära. /.../ Ma ei jätaks mingi... Nagu laps on küsinud abi ja siis ma aitan teda siis ma lõpuks otsustan, et okei, et ma jätan ikka selle kellegile teisele...”*

Lapsed rõhutavad taaskord, justkui peaks lastekaitsetöötaja tegema tööd missioonitundest ning siirast soovist last aidata, mitte aga raha pärast. Lahkumine teisele tööle või juhtumi andmine teisele lastekaitsetöötajale võib lastele näida lastekaitsetöötajapoolse lapse hülgamisena või töötaja silmakirjalikkusena, kus lastekaitsetöötaja on justkui näidatud siirast huvi ning hoolimist lapse vastu, ent parema pakkumise saabumisel kaotab laps lastekaitsetöötaja silmis olulisuse.

T15-F1: *“Ja see ka veel, et sa oled ju lapsega nagu lähedaseks saanud juba ju ja ta ei pruugi enam kedagi teist niimoodi usaldama hakata. Ja see raskendab kõik.”*

Lastekaitsetöötajaga lähedaseks saanud lapsele on lastekaitsetöötaja vahetumine arvatavasti raske. Laps on jaganud lastekaitsetöötajaga oma isiklikku elu, oma kogemusi ja tundeid ning pühendanud teda oma privaatsesse pereellu, investeerinud sellesse aega ja vaimseid ressursse. Võimalik, et hirmust järjekordse lastekaitsetöötaja vahetumise ees ning teisalt ka enese kaitseks, ei panusta laps enam usaldusliku suhte loomisesse uue lastekaitsetöötajaga.

3.11 Positiivne eeskuju

Laste sõnul peaks lastekaitsetöötaja olema lastele ka eeskujuks, kellel on lastele *midagi ette näidata* ja ta ei tohiks teha *midagi valesti*:

T13-F3: “*Et tal [lastekaitsetöötajal] ei oleks niimoodi nagu on teistel, nendel kes vajavad abi. Siis see oleks natuke irooniline, et endal on samamoodi probleemid.*”

Lapsed vastandavad lastekaitsetöötajaid probleemsete inimestega, kes vajavad abi. Võimalik, et laste meelest ei saa olla, et probleemi lahendaja on ise abivajaja rollis. Ilmselt on seal taga arusaam, et lastekaitsetöötajad esindavad justkui kõrgemaid moraalseid standardeid ning neil on spetsiifilised, lastekaitsetöötaja rollile kohased teadmised ja oskused. Huvitav on aga see, et kui intervjuude alguses kirjeldasid lapsed lastekaitsetöötajat, siis toodi välja, et lastekaitsetöötaja on ilmselt kogenud sarnasid probleeme nagu lapsed. Sellises ootuses, et lastekaitsetöötajal ei ole täiskasvanuna probleeme, ent ta on kogenud rasket lapsepõlve, kombineerub justkui lootus, et tänu kogemusele lastekaitsetöötaja mõistab lapsi paremini ning paranenuna raskest lapsepõlvest annab lastele lootust, et ka nemad tulevad raskest olukorrast välja.

Lapsed räägivad lastekaitsetöötajast ka kui autoriteedist, kes peaks oma käitumisega näitama lastele eeskuju:

T13-F3: “*Ja näiteks kui alaealised on huvitatud alkoholist ja suitsetamist, näidatagi, et seda ei ole vaja /.../ kui mina oleks lastekaitsetöötaja, kui mina seda ei tee, siis järelikult äkki saab ka tema [laps] aru, et kuna mina olen täiskasvanu, siis võibolla ei ole temal ka seda vaja.*”

Tundub, et lapsed samastavad ennast tuleviku-täiskasvanuna lastekaitsetöötajaga, kes esindab nii teadmisi kui ka elutarkust ning “normaalset” ja probleemideta täiskasvanute

maailma, mille poole ka lapsed peaks püüdlema. Kui täiskasvanul on pahesid, võivad ka lapsed ilmselt täiskasvanu pahed üle võtta, sest nad loovad oma kultuuri lähtuvalt täiskasvanutelt saadud teadmised ja käitumismustritest. Ka Corsaro (1997) sõnul on võtavad lapsed interaktsioonis täiskasvanutega täiskasvanutelt üle informatsiooni ning teadmisi ning loovad selle põhjal oma kultuuri.

3.12 Lastekaitsetöötaja võiks olla noor

Lapsed rääkisid ka lastekaitsetöötaja vanusest. Peaaegu pooled lapsed arvasid, et lastekaitsetöötaja võiks olla noor:

T14-INT1: *“Mitte väga vana küll ei oleks. Et näiteks mingi kuuekümnene näiteks lastekaitsetöötaja, et just selline 30, 20, 40. /.../ Sellepärast, et nooremad just teavad rohkem, et mis.... Neid seaduseid ja niimoodi ja nooremad oskavad paremini rääkida teismeliste ja just noorematega.”*

Laste arvates vanemad mõtlevad hoopis teistmoodi kui lapsed. Tundub, et nende arvates on noored inimesed justkui paindlikumad uue info omandamisel ning võimelised kergemini kohanema uute oludega. Laste arvates on vanematel inimestel justkui aegunud teadmised. Lapsed räägivad, et nooremate inimestega on neil lihtsam ka suhelda:

ST14-F3: *Ma lihtsalt mõtlen, et noorem on sihuke uus generatsioon ja saab rohkem aru ja ühised teemad võibolla. /.../ Ta teab rohkem võibolla mis toimub.”*

Lapsed nagu jaotaks inimesed vanuse järgi gruppidesse. Justkui oleks erinevate ajastute lapsepõlvedel omad eripärad. Ka James ja Prout (1990) on kirjutanud, et ajaloolis-kultuuriliste uurimuste kohaselt ei saa enam rääkida lapsepõlvest kui universaalsest fenomenist, vaid räägitakse lapsepõlvede paljususest, mida kujundab ka sotsiaalne, kultuuriline ning ajalooline kontekst. Lapsed räägivad samuti justkui sellest, et varasemaid lapsepõlvesid on kujundanud hoopis teistsugune kontekst kui nende lapsepõlve, mistõttu võivad vanemad inimesed ka lapsepõlve defineerida tänapäeva lapsest erinevalt. Tundub, et lapsed arvavad, et teistsuguse lapsepõlvekogemusega inimene ehk vanem inimene, ei mõista tänapäeva laste teemasid, tema kogemust. Laste kirjeldustes vanemad inimesed justkui unustaksid lapse perspektiivi ja lapsepõlvekogemused. Võimalik, et lapsed arvavad, et mida vanem on inimene, seda

rohkem distantseerub ta laste maailmast ning kaob võime näha asju lapse maailmavaate kohaselt. Kuid laste sõnul on lasekaitsetöötajatel nende kogemusi võimalik mõista just läbi laste maailmavaate:

T13-F2: “Seda, et lapsed ei ole nii arenenud mõtlemisega, et peab vaatama nagu nende maailmavaate kaudu, et nagu lapsed ei mõista kõiki asju niimoodi nagu täiskasvanud. Ja neil on oma mõte sellest.”

Lapsed räägivad justkui lapse ebaküpsusest, ent viitavad tõenäoliselt sellele, et lastel on oma vanusele vastav sotsiaalne kompetents, millega täiskasvanud peavad arvestama. Selleks, et lapse kogemust mõista, peab täiskasvanu arvestama, et lapse kontseptsioon maailmast on erinev täiskasvanute maailma kontseptsioonist ja maailmatunnetusest. Lapsel on oma subjektiivne maailmatunnetus, ta on oma kogemusega siin ja praegu.

IV KOKKUVÕTE

Laste kirjeldustest ilmneseid erinevad või isegi vastuolulised rollid lastekaitsetöötajast. Peamiselt räägiti lastekaitsetööst kui laste kaitsest vanemate eest. Üksikud lapsed nimetasid, et last peab kaitsma iseenda eest. Lapse probleemide esinemist seostati pigem keerulise koduse olukorraga, kus laps peegeldab kodust olukorda probleemse käitumisena.

Lastekaitsetöötajast räägiti ka kui vanemate ja kodude kontrollijast. Kodukülastusi peeti lastekaitsetöö meetodiks, mis võimaldab vanemate poolt öeldut üle kontrollida, anda hinnangu kodusele korrale ning jälgida pere olukorda. Enamus lastest pidasid vajalikuks ka ette teatamata kodukülastuste läbiviimist, vaatamata sellele, et see on nende arvates kodu ja pere privaatsuse rikkumine. Teisalt arvasid lapsed, et ette teatamata kodukülastused võimaldavad saada perekonnast ning kodust tõesema pildi.

Lastekaitsetöötajast kui lapse perekonnast eraldajast rääkisid kõik lapsed, eelkõige küsimuse juures, kuidas saaks lastekaitsetöötaja last kaitsta. See võib näidata, et lastekaitsetöötajat nähakse pigem karistaja ja laste äravõtjana, kui perekonna toetaja ja abistajana. Mitme lapse arvates võib lapse perekonnast eraldada ka tuginedes vaid pere vähesele majanduslikule võimekusele.

Lapsed kirjeldavad lastekaitsetöötajat ka laste suunajana ja eestkõneleja, näiteks suhtluses vanematega või ametiasutustega. Tudub, et täiskasvanute omavahelistes kõnelustes näevad lapsed endid passiivses rollis või tegevuste objektidena. Laste juttudest ilmnese, kuidas nad kordasid justkui täiskasvanute maailmas kehtivaid seisukohti, et lapsed on ebaküpsed ning ebakompetentsed täiskasvanutega läbirääkimistes, teisalt väljendati selgelt vajadust olla aktiivsed. Hädasoleva lapse toetamisena näevad lapsed eelkõige informatsiooni ning juhiste saamist, kuidas ise probleemide lahendamisele kaasa aidata.

Lastekaitsetöötaja rääkimist lapsega peeti oluliseks, sest laste ning vanemate arvamused võivad erineda. Samas pidasid lapsed oluliseks ka vanemaga rääkimist. Näiteks arvasid lastekaitsetöö kogemusega lapsed, et lapsed võivad valetada, mistõttu tuleb rääkida ka lapsevanematega. Seevastu lastekaitsetöö kogemusega lapsed rõhutasid, et vaid laps ise saab edasi anda oma kogemusi ning rääkida sellest, kuidas täiskasvanute elu teda mõjutab. Lastekaitsetöö kogemusega lapsed tõid välja ka seda, et lastekaitsetöötaja vestlus lapsevanemaga võimaldab lastekaitsetöötajal juhtida vanemate tähelepanu

puudujääkidele kasvatuses, et lapsevanem parandaks ennast. Seega võib olla, et mõned lapsed ise on tundnud ennast vanemate probleemidest tulenevalt abivajavana. Seejuures peeti oluliseks ka lastekaitsetöötaja rääkimist lapsega omavahel, sest laste sõnul annab see tõesema info pereolukorra kohta.

Vastajad pidasid oluliseks ka otsustusprotsessides laste arvamusega arvestamist. Kui lapse kuulamise osas olid peaaegu kõik lapsed seisukohal, et igas vanuses lapsed võiks ära kuulata, siis otsuste tegemisel olulistest küsimustes peeti vajalikuks arvestada lapse vanuse ja küpsusega, seda mõtet toetab ka lastekaitseeadus. Lapsed ootavad, et lastekaitsetöötajatel oleks hea suhtlemisoskus. Suhtluses lastekaitsetöötajaga soovivad lapsed tunda ennast võrdse ja kompetentse vestluspartnerina, kelle muredesse suhtutakse tõsiselt. Lastekaitsetöötaja ei tohiks lastega suheldes olla liialt survestav ning aitama lastel väljendada oma tundeid ja mõtteid. Ta peaks väljendama oma reaktsioone pigem neutraalselt ning suhtuma lastesse ja peredesse eelarvamusteta. Lastekaitsetöötaja sekkumine pereellu võib lapsele ning vanematele olla hirmutav, mistõttu oodatakse, et lastekaitsetöötaja keskenduks pereliikmete tugevustele ning tooks need ka esile.

Laste kirjelduste kohaselt peaks lastekaitsetöötaja olema eeskujuks, kellel ei ole probleeme ega pahesid. Lapsed justkui idealiseerivad lastekaitsetöötajad, kes esindab neile probleemideta täiskasvanute maailma.

Laste arvates võiks lastekaitsetöötaja olla pigem noor. Vanemad inimesed mõtlevad laste arvates teistmoodi ega mõista tänapäeva lapsi, seevastu noorem generatsioon mõistab laste arvates lapsi paremini.

Kõige olulisema põhimõttena lastekaitsetöös peeti seda, et lastekaitsetöötaja peaks oskama vaadata lapse maailmavaate kaudu.

KASUTATUD ALLIKAD

- Archard, D. & Skivenes, M. (2009). Hearing the child. *Child & Family Social Work*, 14 (4), 391–399.
- Artikkel 12. Laste osalusõigus ja alaealisi käsitlev õigussüsteem. (2016).
Kättesaadav: http://www.defenceforchildren.it/files/Twelve_handbook_Estonian.pdf
- Aru, A., Paron, K. (2015). Lapse primad huvid. *Juridica VI/2015*.
- Aruldoss, V. (2011) *Construction of early childhood and ECCD service provisioning in India*.
In: Sigamani, P and Khan, N U (eds.) *Reinventing public management and development in emerging economies*. Macmillan, New Delhi, lk. 298-319.
- Barker J., Weller, S. (2003). Never work with children? The geography of methodological in research with children. *Qualitative Research* 2: 207–227
- Barnes, V. (2012) Social work and advocacy with young people: Rights and care in practice. *British Journal of Social Work*, 42(7), 1275–1292.
- Bell, M. (2002). Promoting children's rights through the use of relationship. *Child & Family Social Work*, 7(1), 1.
- Ben-Arieh, A. (2008). The Child Indicators Movement: Past, Present, and Future. *Child Indicators Research*, 1(1), 3-16.
- Ben-Arieh, A., McDonnell, J., Attar-Schwartz, S. (2009). Safety and Home–School Relations as Indicators of Children Well Being: Whose Perspective Counts? *Social Indicators Research*, 90, 339-349.
- Bijleveld, G. G., Dedding, C. M., & Bunders-Aelen, J. G. (2015). Children's and young people's participation within child welfare and child protection services: a state-of-the-art review. *Child & Family Social Work*, 20(2), 129-138. doi:10.1111/cfs.12082.
- Boumans, K. (2015). Filling The Gaps: New Proposals For The Convention On The Rights Of a child. *Syracuse Journal Of International Law And Commerce*, 43(191)
- Brannen, J. and O'Brien, M. (1995) 'Childhood and the Sociological Gaze: Paradigms and Paradoxes', *Sociology* 29(4): 729–37.
- Brembeck, H., Johansson B., Kampmann, J. (2004). Introduction. In: Brembeck H, Johansson B and Kampmann J (toim) *Beyond the Competent Child: Exploring Contemporary*

- Childhoods in the Nordic Welfare Societies*. Fredriksberg: Roskilde University Press, 7–29.
- Buckley, H. (2000). Beyond the rhetoric: a ‘working’ version of child protection practices. *European Journal of Social Work*, 3 (1), 13–24.
- Buckley, H., Carr, N., & Whelan, S. (2011). 'Like walking on eggshells': service user views and expectations of the child protection system. *Child & Family Social Work*, 16(1), 101-110.
- Cossar, J., Brandon, M., Jordan, P. (2011). *'Don't make assumptions': Children's and young people's views of the child protection system and messages for change*. Office of the Children's Commissioner.
- Cossar, J., Brandon, M., & Jordan, P. (2016). 'You've got to trust her and she's got to trust you': Children's views on participation in the child protection system. *Child And Family Social Work*, 21(1), 103-112. doi:10.1111/cfs.12115
- Christensen, P., & Prout, A. (2002). Working with ethical symmetry in social research with children. *Childhood*, 9(4), 477-497.
- Christensen, P. and Prout, A. (2005). Anthropological and sociological perspectives on the study of children. In S. Greene and D. Hogan (Eds) *Researching Children's Experience: Approaches and Methods*. London: Sage. pp. 42-60.
- Corsaro, W. (1997). *The Sociology of Childhood*. California: Pine Forge Press.
- Craft, J., & Bettin, C. (1991). Case factor selection in physical child abuse investigations. *Journal of Social Service Research*, 14, 107–123. doi:10.1300/J079v14n03_06
- Dingwall, R. (2014). *The protection of children: State intervention and family life*. Second edition. R. Dingwall, J. Eekelaar, T. Murray (toim.). Aldershot, UK and Brookfield, Vermont, USA.
- Eder, D., Fingerson, L. (2002). Interviewing children and adolescents. Teoses J. F. Gubrium ja J. A. Holstein (toim.), *Handbook of interview research*, 181-201. Sage Publication.

- Eesti Vabariigi kolmas ja neljas perioodiline aruanne ÜRO Lapse õiguste konventsiooni täitmise kohta (2014). Kättesaadav arvutivõrgus:
http://www.vm.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/aruanne_est.pdf (17.05.2017).
- Eesti Vabariigi Lastekaitse seadus (1992). Vastu võetud 08.06.1992; RT 1992, 28, 370; jõustumine 01.01.1993.
- Ericsson, K. (2000). Social Control and Emancipation – Ambiguities in Child Welfare. *Journal Of Scandinavian Studies In Criminology & Crime Prevention*, 1(1), 16-26.
doi:10.1080/14043850050116237
- Fargion, S. (2014). Synergies and tensions in child protection and parent support: Policy lines and practitioners cultures. *Child And Family Social Work*, 19(1), 24-33.
doi:10.1111/j.1365-2206.2012.00877.x
- Ferguson, H. (2014). 'What do social workers do in performing child protection work: Evidence from research into face-to-face practice', *Child and Family Social Work*, 21(3), 283–294.
- Franck, K., & Nilsen, R. D. (2015). The (In)competent Child: Subject Positions of Deviance in Norwegian Day-Care Centres. *Contemporary Issues In Early Childhood*, 16(3), 230-240.
- Frankel, S. (2007). Researching Children's Morality: developing research methods that allow children's involvement in discourses relevant to their everyday lives. *Childhoods Today*, 1(1), 1-25.
- Healy, K., & Darlington, Y. (2009). Service user participation in diverse child protection contexts: principles for practice. *Child & Family Social Work*, 14(4), 420-430.
doi:10.1111/j.1365-2206.2009.00613.x
- Henberg, A. (2004). *Eesti lastekaitse regulatsioon*. Kirjeldus, analüüs. Tallinn 2004, Lastekaitse Liit.
- Hennum, N. (2011). Children's confidences, parents' confessions: Child welfare dialogues as technologies of control. *Qualitative Social Work*, 11(5), 535-549.
- Holland, S. (2001) Representing children in child protection assessments. *Childhood*, 8 (3), 322–339.

- James, A., Jenks, C., & Prout, A. (1998). *Theorizing childhood*. Cambridge: Polity Press.
- James, A., Prout, A. (1990). *Constructing and reconstructing childhood: New directions in the sociological study of childhood* (2nd Ed (1997) Published by Routledge ed.). Oxford: Routledge. eBook ISBN: 9-780-20336-2600.
- Kask, K. (2009). Erialaspetsialistide pädevus alaealiste tunnistajate ja kannatanute ülekuulamise kohta kriminaalmenetluses. Tallinn: Justiitsministeerium.
- Kehily, M. J. (2004). Understanding childhood: an introduction to some key themes and issues. In: Kehily, Mary Jane ed. *An Introduction to Childhood Studies*. Maidenhead: Open University Press.
- Kirk, J. (2007). *Class, Culture and Social Change*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Kjørholt, A. T. (2004). *Childhood as a social and symbolic space: Discourses on children as social participants in society*. PhD Thesis, Norwegian University of Science and Technology, Trondheim.
- Kohaliku tasandi lastekaitsetöö praktikate tulemuslikkuse tõstmine ja jätkusuutlik arendamine (2016). Uuringuaruanne. Sotsiaalministeerium, 46-49.
- Kütt, K. (2011). *Eesti lastekaitsetöö sisu ja dünaamika aastatel 2001-2010*. Magistritöö. Tallinna Ülikool. Sotsiaaltöö instituut.
- Laes, T.-L., Krusell, S., Reinomägi, A., Toros, K. (2013). Laps eri keskkondades. D. Kutsar (toim), *Laste heaolu*. Tallinn: Statistikaamet, 13-31.
- Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk.
- Lansdown, G. (1994). "Children's Rights", in B. Mayall (ed.), *Children's Childhoods: Observed and Experienced*. London: Falmer Press, 33-44.
- Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat (2015). Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ja Euroopa Nõukogu
- Lapse õiguste ja vanemluse monitoring (2012). Poliitikauuringute Keskus Praxis. Karu, M., Turk, P., Suvi, H., Biin, H.
- Lapsesõbralik õigusemõistmine – spetsialistide seisukohad ja kogemused. Kokkuvõte (2012). Balti Uuringute Instituut, Poliitikauuringute Keskus Praxis ja Eesti Inimõiguste Keskus.

Lapse Õiguste Komitee üldkommentaari nr 14 - General comment No. 14 (2013). On the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1). Eesti keeles kättesaadav: <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/%C3%9Cldkommentaari-nr-14.pdf>).

Lapse õiguste konventsioon. Riigi Teataja II 1996, 16, 56

Laste hoolekande korraldus valdades ja linnades (2013). Riigikontrolli aruanne Riigikogule, Tallinn.

Kättesaadav arvutivõrgust: http://www.eatl.ee/wp/wp-content/uploads/RKTR_2272_2-1.4_2038_001-2.pdf (03.04.2016)

Lastekaitseaduse eelnõu seletuskiri (2013).

Kättesaadav: [https://www.osale.ee/konsultatsioonid/files/consult/255_LaKS_seletuskiri_27.12.13%20\(2\).rtf](https://www.osale.ee/konsultatsioonid/files/consult/255_LaKS_seletuskiri_27.12.13%20(2).rtf)

Lastekaitseadus. RT I, 06.12.2014, 1.

Lee, N. (2001). *Childhood and Society: Growing Up in an Age of Uncertainty*. Buckingham: Open University Press

Leeson, C. (2007). My life in care: experiences of non-participation in decision-making processes. *Child & Family Social Work*, 12(3), 268-277. doi:10.1111/j.1365-2206.2007.00499.x

Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M., Strömpl, J. (2014). Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Kättesaadav arvutivõrgust: <http://samm.ut.ee/intervjuu> (30.11.2016)

Linno M. (2012). Eriala esitlemine lastekaitsetöötajate lugudes laste vastu suunatud vägivallast. Teoses Strömpl, J., Selg, M., Linno, M. (toim.), *Narratiivne lähenemine sotsiaaltööuurimuses*. Laste väärkohtlemise lood. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Mason, J., & Danby, S. (2011). Children as Experts in Their Lives: Child Inclusive Research. *Child Indicators Research*, 4(2), 185–189. <https://doi.org/10.1007/s12187-011-9108-4>.

Manson, J. & Hood, S. (2010). Exploring issues of children as actors in social research. *Children and Youth Services Review*, 33, 490–495.

- Mirick, R. (2014). The relationship between reactance and engagement in a child welfare sample. *Child & Family Social Work, 19*(3), 333-342.
- Norozi, S., & Moen, T. (2016). Childhood as a Social Construction. *Journal Of Educational And Social Research, 6*(2), 75.
- Oopkaup, A. (2013). *Laste heaolu*. D. Kutsar (toim), Tallinn: Statistikaamet.
- Parsons, T., & Bales, R. F. (1995). 1955Family, Socialization and Interaction Process. Glencoe, Ill.: The FreePress. ParsonsFamily, Socialization and Interaction Process1955.
- Parton, N. (2011). Child Protection and Safeguarding in England: Changing and Competing Conceptions of Risk and their Implications for Social Work, *British Journal of Social Work, 41*, 854–875.
- Picot, A. (2014). Transforming child welfare: from explicit to implicit control of families. *European Journal Of Social Work, 17*(5), 689-701.
- Poopuu, T. (2014). Uus lastekaitseeadus ootab rakendamist. *Ajakiri sotsiaaltöö, 6*/2014.
- Qvortrup, J. (1991). Childhood as a social phenomenon- an itroduction to a series of national reports. *Eurosocal report No. 36*. Vienna, Austria: European Centre for Social Welware Policy Research.
- Qvortrup, J. (1994). Childhood Matters: An Introduction. *In Childhood Matters: Social Theory, Practice and Politics*. Qvortrup J, Bardy M, Sgritta G, Wintersberger H (eds). Avebury Press: Aldershot.
- Reich, J. A. (2005). *Fixing Families: Parents, Power and the Child Welfare System*. Rutledge, New York.
- Reinomägi, A., Sinisaar, H., Toros, K. ja Kutsar, D. (2013). Sissejuhatus: Lapse õigused ja heaolu. - D. Kutsar (toim), *Laste heaolu*. Tallinn: Statistikaamet: 7-9.
- Rooyen, A., Water, T., Rasmussen, S., Diesfeld, K. (2015). What makes a child a ‘competent’ child? *The New Zeland Medical Journal, 128* (1426).
- Rosanbalm, K. D., Snyder, E. H., Lawrence, C. N., Coleman, K., Frey, J. J., van den Ende, J. B., & Dodge, K. A. (2016). Child wellbeing assessment in child welfare: A review of four measures. *Children And Youth Services Review, 68*1-16. doi:10.1016/j.chilyouth.2016.06.023

- Sanders, R., & Mace, S. (2006). Agency policy and the participation of children and young people in the child protection process. *Child Abuse Review*, 15(2), 89-109. doi:10.1002/car.927
- Sandin, B. (2014). Well-Being, Welfare, and Children's Rights. In: Ben-Arieh A, Casas F, Frønes I, . (eds). *Handbook of Child Well-Being: Theories, Methods and Policies in Global Perspective*. Dordrecht: Springer, pp. 49-53.
- Santos Pais, M. (2000). Child Participation and the Convention on the Rights of the Child, teoses Ranjani, R. (toim.) *The Political Participation of Children*. Cambridge, Mass: Harvard Center for Population and Development Studies, 3-10.
- Scourfield, J., Welsh, I. (2003). Risk, Reflexivity and Social Control in Child Protection: New Times or same Old Story? *Critical Social Policy*, 23(3), 398 - 420.
- Spratt, T. (2003). Child Protection Work and Family Support Practice in Five Family Centres. *Child Care In Practice*, 9(1), 18.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). Basics of Qualitative Research: *Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory* (2nd ed.). Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Strompl, J. & Linno, M. (2014). Poolel teel... Mõtteid seoses uue lastekaitseeaduse eelnõuga. *Ajakiri sotsiaaltöö 1/2014*, 10-15.
- Thomas, N. (2000). *Children, family and the state: Decision making and child participation*. Macmillan Press LTD. London.
- Uued põhimõtted lastekaitseeaduses (i.a). Sotsiaalministeeriumi veebileht Kättesaadav arvutivõrgust: <https://www.sm.ee/et/uued-pohimotted-lastekaitseeaduses>. (16.04.2017)
- Verhellen, E. (2000). Lapse õiguste konventsioon. Konventsiooni vastuvõtmise taust ja motivatsioon, selle peateemad ning strateegiad. Tallinn: Folger Art.
- Välba, E., Toros, K., Tiko, A. (2016). Abivajava lapse ja pere hindamine lastekaitsetöös: Harjumaa lastekaitsetöötajate mõtteid ja arvamusi kliendi kaasamisest. *Sotsiaaltöö*, 4/2016, 49–55.

- Williamson, E., Goodenough, T., Kent, J. & Ashcroft, R. (2005). Conducting research with children and the limits of confidentiality and child protection protocols. *Children Society, 19*, 397– 409.
- Winter, K. (2009). Relationships matter: the problems and prospects for social workers' relationships with young children in care. *Child & Family SocialWork, 14* (4), 450–460.
- Winter, K., Cree, V. E. (2016). Social Work Home Visits to Children and Families in the UK: A Foucauldian Perspective. *British Journal of Social Work, 46*(5). 1175-1190. doi: 10.1093/bjsw/bcv069
- Woolfson, R.C., Heffernan, E., Paul, M., Brown, M. (2010). Young people's views of the child protection system in Scotland. *British Journal of SocialWork, 40*(7), 2069–2085.
- Wyness, M. G. (2014). Children, family and the state : revisiting public and private realms. *Sociology. The Journal of the British Sociological Association, 48*(1), 59-74.
- ÜRO lapse õiguste konventsioon. RT II 1996, 16, 56
- Yardley, A. (2011). Children as Experts in Their Own Lives: Reflections on the Principles of Creative Collaboration. *Child Indicators Research, 4*(2), 191-204.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Anneli Jukk (sünnikuupäev: 29.05.1984)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „*Peab vaatama nagu nende maailmavaate kaudu*“ - laste käsitlusi lastekaitsetööst, mille juhendaja on Merle Linno,
  - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 29.05.2017